

*Василь Левицький*

**?                      Складні                      !**  
**?                      питання                      !**  
**?                      кропивницького                      !**  
**?                      краєзнавства                      !**  
**?                      !**

УДК 908

Л 37

**Л 37** Складні питання кропивницького краєзнавства / Підгот. В. Левицький, Кропивницький. – 2022. – 86 с.

*Відповіді на питання, які вміщує ця збірка, спочатку я шукав для себе. Потім вирішив представити їх колегам. Згодом – усім жителям краю та України загалом.*

© Василь Левицький, 2022

© «Видавництво "ЛеВас"»

## **ЗМІСТ**

<i>Передмова</i> .....	4
<b>1. Питання створення першого українського професійного театру</b> .....	<b>5</b>
<b>2. Питання заснування міста Кропивницького</b> .....	<b>29</b>
<b>3. Питання найменування нашого міста</b> .....	<b>44</b>
<b>4. Питання дати народження Марка Кропивницького</b> .....	<b>67</b>
<b>5. Питання екскурсійної привабливості міста Кропивницького</b> .....	<b>72</b>
<i>Післямова</i> .....	84
<i>Про автора</i> .....	85

## *Передмова*

Вітаю всіх!

Я – Василь Левицький – гід, учасник громадської організації «Екскурс-Інформ», розробник проєкту «Екскурсії Кропивницьким та Краєм»...

Пропоную до вашої уваги наступну ініціативу...

Розв'язати деякі складні питання кропивницького краєзнавства не вдається нинішнім науковцям. Адаже на певні проблеми у них діаметрально протилежні погляди. Тому деякі складні питання місцевої історії залишаються невирішеними роками, а то й десятиліттями. Опираючись на наукові дані, я ставив перед собою завдання сприяти розв'язанню деяких складних питань кропивницького краєзнавства.

Якщо конкретніше, то я не ставив за мету щось довести чи заперечити – я ставив за мету знайти і представити всі головні факти та аргументи щодо даного питання. Як наслідок, для себе я зробив певні висновки. Однак ви на основі мого матеріалу можете зробити свої.

Я не претендую, що здійснив якісь відкриття, – але припускаю, що по-новому розставив акценти.

Починаймо!

*\*Цитати подаю з точністю (тобто з тамтешнім написанням, помилками, одруківками та ін.).*

## Питання створення першого українського професійного театру:

хто? де? коли?

### Ввідна частина

Існує не одна відповідь на запитання "хто?", ще більше відповідей на запитання "де?" і більше за всіх відповідей на запитання "коли?"... Наскільки кожна з них є правильною? Будемо з'ясовувати!

Перед тим, як розбиратися в питанні створення першого українського професійного театру, потрібно зрозуміти поняття «український театр», «професійний театр», "професіональний театр" та інше.

Театрознавиця, доцентка кафедри театрознавства та акторської майстерності Львівського національного університету імені Івана Франка Майя Гарбузюк говорить про складність визначення терміну "**український театр**", оскільки ця дефініція вміщує широке коло явищ та процесів (*з особистої переписки з Майєю Гарбузюк у фейсбуці*).

Я вважаю, **український театр** – це театр, який діє українською мовою, для українського народу і представляє український народ.

«**Професійний театр** – це державний заклад, де працюють люди з закінченою вищою або середньою професійною освітою. Цей заклад обов'язково має державні дотації, його працівники мають фіксовану оплату праці і знаходиться на балансі міста, в якому він розташований. Всі інші театральні колективи є наразі приватні» (*сформулював у переписці зі мною Микола Мох – професійний актор, волонтер, громадський діяч*).

Звісно, таке тлумачення – сучасне, і воно унеможливує існування в Україні до ХХ століття українських театрів, які можна було б назвати в цьому сенсі професійними, бо вони були недержавними. Але хіба не може бути нині приватний театр, у якому працюють театralи з професійною "з закінченою вищою або середньою професійною освітою"? Може. Наприклад, "Театр «Соломія» – незалежний професійний театр у місті Коломия Івано-Франківської області, заснований на приватній формі власності".

<https://theatre.love/theatres/teatr-solom-ya/>

"Державний" український професійний театр і не міг бути в ХІХ столітті, бо на той час не було держави, яка б представляла український театр (й українську культуру загалом). Радше навпаки – український (той, який називають професійний) театр сприяв творенню української держави.

Я думаю, **професійний театр** – це колектив театральних діячів, для яких театральна справа стала основним видом діяльності і доходу; стала професією; визнана професійною.

Дослідник історії українського театру Р. Пилипчук зазначав: «Поняття **“професіональний театр”** з’явилося у театрознавстві в ХХ ст., коли власне театрознавство уконституювалося як окрема наукова галузь мистецтвознавства (іноді вживають варіант “професійний”, але “професіональний” — доцільніше, оскільки перший прикметник походить від іменника ”професія”, а другий — від “професіонал”). Утім, йдеться про театр, у якому грають професіонали, котрі не тільки заробляють собі на хліб, а й демонструють професіоналізм, який мистецьким рівнем вивищується над театральним аматорством осіб, зайнятих щоденною працею у найрізноманітніших професіях. Звичайно, був час, коли акторами-професіоналами ставали колишні аматори. У минулому мало хто мав спеціальну театральну освіту» (Пилипчук Р. «Марко Кропивницький і питання про початок українського професіонального театру». — Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого: Збірник наукових праць / Київський нац. ун-т театру, кіно і телебачення ім. І. К. Карпенка-Карого; редкол.: О. Безгін (голова) та ін. — К., 2011. — Вип. 8. — С. 175).

Тож я міркую, **"професіональний театр"** – це та група театралів, яка демонструє професіоналізм, тобто високий рівень сценічної майстерності.

Щодо **понять театрального колективу** Олександр Клековкін у праці "Марко Кропивницький: лексика театру" подає такі терміни: "Усі разом вони утворюють «дружину» [66, с. 514], «товариство» («товариство акторів» [18, с. 96]; «артистичне товариство» [81, с. 138]; «з цим всім разом настала гостра потреба заснування українського театального товариства» [2, с. 190]; «оперное товарищество» [80, с. 36]) або «труппу» [17, с. 104, 105] («довелось драматичній трупі перелицюватись в опереточну» [15, с. 235]; «зорганізували ми дотепну укр[аїнську] труппу» [15, с. 235]; «народная труппа» [18, с. 86]; «провінціальні трупки» [17, с. 107]; «шансонетная труппа» [56, с. 337]; «у Варшаві з усіх приїжджих труп, окрім російської, беруть на правительственні театри (бідне правительство) шосту часть валового збору» [34, с. 461]), а у разі згадженості виконання – «ансамбль» («ансамбль» [80, с. 40]; «от режиссуры и ансамбля зависит погубить любую пьесу» [51, с. 532])."

[https://shron1.chtyvo.org.ua/Klekovkin\\_Oleksandr/Marko\\_Kropyvnytskyi\\_Leksyka\\_teatru.pdf?](https://shron1.chtyvo.org.ua/Klekovkin_Oleksandr/Marko_Kropyvnytskyi_Leksyka_teatru.pdf?)

Тому важливо знати про цю термінологію.

**Українське театральне мистецтво** – дуже давнє: воно було і багато тисячоліть тому (зокрема, у народних обрядах, іграх, танцях тощо). У часи України-Руси відомі театральні вистави скоморохів (їх можна вважати **першими українськими**

**професійними акторами**), пізніше – вертепи. (Див. першу лекцію «Ритуальний пратеатр: архаїчні, сакральні, символічні періоджерела української театральної культури» авторського курсу «Український театр: від кози до постдрами» з 9 лекцій театрознавиці та докторки мистецтвознавства Ганни Веселовської): [https://artarsenal.in.ua/laboratory/proekt/kursu-lektsij-z-istoriyi-ukrayinskogo-teatru-ukrayinskyj-teatr-vid-kozy-do-postdramy/?fbclid=IwAR0XFfVdoHOkRQJ-BhhND4xeL1sG6zo-J\\_h8\\_fP1qzoVciOZXJuE9JR3giw](https://artarsenal.in.ua/laboratory/proekt/kursu-lektsij-z-istoriyi-ukrayinskogo-teatru-ukrayinskyj-teatr-vid-kozy-do-postdramy/?fbclid=IwAR0XFfVdoHOkRQJ-BhhND4xeL1sG6zo-J_h8_fP1qzoVciOZXJuE9JR3giw)

На початку XVII ст. відбувалися постановки драми Якуба Гаватовича, які вважають **першими задокументованими театральними виставами**. «1619, 8 вересня – в Кам'янці-Струмиловій відбулася постановка драми Якуба Гаватовича «Трагедія або образ смерті пресвятого Іоанна Хрестителя»» (так написав Український інститут національної пам'яті):

<https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/veresen/8/1619-postanovky-dramy-yakuba-gavatovycha?fbclid=IwAR0YZU3qmkmI50D24SXFu1n1-oDpWaZK6xq835Wf1D19dosoVZzZpxF197M>

Фото №1. Пам'ятна дошка у місті Кам'янка-Бузька про Якуба Гаватовича і його внесок у розвиток театру. Фото kambuz.org.ua.



«У 1619 у Кам'янці-Струмиловій було поставлено віршовану трагедію Гаватовича на біблійний сюжет «Трагедія, або Образ смерті пресвятого Іоанна Хрестителя, посланця божого». Того ж року твір видано у Львові. Після 2-го і 3-го актів у трагедії гралися дві укр. інтермедії – «Продав kota в мішку» і «Найкращий сон». Ці інтермедії – **одні з перших, відомих нині, драм. творів укр. мовою**. Ймовірно, Г. записав їх уже готовими з мандрівного укр. драматичного репертуару»: <http://litopys.org.ua/ulencycl/ule28.htm?fbclid=IwAR1ZqHompgUFhHfpBjqIk6IuLbtT4eRiJKKtl2MMjSMeoBlb2uOslbgBew>

Далі театр розвивався в таких формах, як народна драма, театр-балаган та інші. (*Детальніше читати в Д. Антоновича «Триста років українського театру (1619–1919)»*).

[https://www.etnolog.org.ua/pdf/e-biblioteka/mystectv/teatr/antonovich\\_d\\_trista\\_rokiv\\_ukrainskogo\\_teatru\\_16191919.pdf?fbclid=IwAR0PVpLhze-oXwoBYaZNP8CCfK8HwhaEUjAg5i2PooLi\\_UNylQftZcKBP\\_s](https://www.etnolog.org.ua/pdf/e-biblioteka/mystectv/teatr/antonovich_d_trista_rokiv_ukrainskogo_teatru_16191919.pdf?fbclid=IwAR0PVpLhze-oXwoBYaZNP8CCfK8HwhaEUjAg5i2PooLi_UNylQftZcKBP_s)

**«Перший львівський професійний театр відкрили у 1795 році»** (*«Перший львівський професійний театр»*) – але: «Вистави виконували польською та німецькою мовами». А отже, українським цей професійний театр кінця XVIII століття не був.

<https://lia.lvivcenter.org/uk/organizations/bully-theater/?fbclid=IwAR1s7n2sJs8umuAM4bGU5CaXNq3P1MGR9SbnpCfQQWUnI1nyZZeW4ZysyA4>

## Варіанти

"Свою історію полтавський театр розпочав у **1808 році появою першого професійного російсько-українського театру**, що мав назву "Полтавський вільний театр". Театр проіснував до 1812 року. У 1818 році театр розпочинає свій новий етап роботи під орудою видатного українського письменника І. П. Котляревського, який створює для полтавського театру свої драматичні твори "Москаль-чарівник", "Наталка Полтавка". Окремі ролі І. П. Котляревський пише персонально для актора трупи М. С. Щепкіна, яки саме під час роботи в Полтаві був викуплений з кріпацтва. Репертуар театру складався з комедій, опер, балету. Проіснував до 1821 року." (*«Історія полтавського театру»*).

<https://teatr-gogolya.pl.ua/pro-teatr/istoriya-teatru>

"Вистави "Наталки Полтавки" та "Москаля-чарівника" І. Котляревського в полтавському театрі в **1819 році** знаменували **зародження професіонального українського театру**. Полтавська трупа з російської мимоволі **перетворилася на**



**російсько-українську. А Михайло Щепкін (1788-1863), українець по матері, став першим українським професіональним актором" (збірник «Матеріали до історії українського театру. Від витоків до початку ХХ століття», с. 121).**

<http://www.etnolog.org.ua/pdf/stories/monografiji/2016/teatr.pdf>

**Тобто у 1808 році або у 1819 році в Полтаві виник професійний російсько-український театр (але ще не цілком український), тобто відбулося "зародження професіонального українського театру".**

"Визначаючи історичне місце утворення професійного театру, член-кореспондент Академії наук України Є. Кирилюк наголошував: "Коли Кам'янка-Струмилова – є колискою давнього театру, а Полтава – театру нової доби, то Кіровоградщина є батьківщиною професійного національного театру" (Тетяна Гончарова, начальниця відділу археографії та використання документів Держархіву Кіровоградської області, висловила на тему "Кіровоградський академічний обласний український музично-драматичний театр імені М. Л. Кропивницького – творчий спадкоємець першого українського професіонального реалістичного театру").

<http://dakiro.kr-admin.gov.ua/zmi/2014-r6.php>

Фото №2. "Пам'ятна дошка театру Руської бесіди, Львів, 2014 р.". Фото з [uk.wikipedia.org](http://uk.wikipedia.org)



**1864** року у Львові почав діяти, як називають, **перший український професійний театр «Руської Бесіди»** (з 1914 р. називався театр «Української Бесіди») – але: 1) він створений і утримуваний Товариством «**Української (Руської) Бесіди**», яке до 1924 р. фінансувало театр, і 2) театр до **1914** року частково був **субвенціонований Галицьким сеймом**, себто влада системно надавала цьому театрові грошову допомогу:

[https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D0%B0%D1%82%D1%80\\_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97\\_%D0%91%D0%B5%D1%81%D1%96%D0%B4%D0%B8](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D0%B0%D1%82%D1%80_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97_%D0%91%D0%B5%D1%81%D1%96%D0%B4%D0%B8)

Тобто **фінансово львівський театр «Руської бесіди» був не самодостатнім** (закрився відразу після припинення грошової підтримки «Українською Бесідою») – а значить, фінансово залежним ззовні.

Інакше кажучи, відмінність полягає в тому, що театр "Руської бесіди" був найманим театром: Товариством «Руської Бесіди» і частково Галицьким сеймом. А театр **Марка Кропивницького** діяв як приватне підприємство, тобто **був фінансово самостійним**.

**Марко Кропивницький тісно пов'язаний із театром «Руської (Української) Бесіди».** «Кропивницький грав багато визначних ролей, співав у перервах народні пісні, та довго не витримав в умовах галицької нужди й повернувся на Наддніпрянщину, де йому судилося відіграти визначнішу роль в історії розвитку українського театру. Як драматичний автор Кропивницький зв'язався з галицькою сценою тривкіше. Тут виставляли його твори "Актор Синичка", "Пошились в дурні", "Невільник", "Дай серцю волю, заведе в неволю", "Глитай", "Перехитрили", "Пісні в лицях", "Вій", "Доки сонце зійде...", "Дві сім'ї"». Пов'язані з галицьким театром "Української Бесіди" і Микола Садовський, Марія Заньковецька...  
<https://zbruc.eu/node/20590>

Нехтуючи фактом функціонування театру не за рахунок незалежної професійної діяльності акторів, галицький театр «Української Бесіди» часто називають першим українським професійним театром. А «Товариство акторів» (пізніше стали називати «Театр корифеїв») Марка Кропивницького вважають тільки першим українським професійним театром на підросійській частині України:

[https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D0%B0%D1%82%D1%80\\_%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%84%D0%B5%D1%97%D0%B2](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D0%B0%D1%82%D1%80_%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%84%D0%B5%D1%97%D0%B2)

Однак логічно припустити: не було б Товариства "Української Бесіди" – не було б і "Театру Української бесіди". А Театр корифеїв не мав зовнішнього покровителя. Тому доречно підкреслити, що Театр корифеїв – узагалі перший український професійний незалежний театр (бо професійність передбачає і фінансову самодостатність акторів за рахунок своєї діяльності): проаналізуймо саме поняття **«професія» – «рід занять, трудової діяльності, що вимагає певних знань і навичок і є для кого-небудь джерелом існування».**

<http://sum.in.ua/s/profesija>

Як пише Василь РУСНАК у праці "Нарис історії українського театрального мистецтва на Буковині (по червень 1940 року)", на початку ХХ століття існували "перший напівпрофесійний український театр у Чернівцях" і "Український напівпрофесійний театр у Чернівцях під управою Сидора Терлецького" . Тобто на означення цих театрів автор вживає слово "напівпрофесійні". А про театр товариства "Руська бесіда" автор у цьому ж матеріалі пише: "За весь час існування цього українського професійного мандрівного театру йому доводилось працювати в дуже несприятливих матеріальних та політичних умовах. І тільки велика любов його працівників до українського театрального мистецтва та їх невимірне бажання допомогти своєю працею поліпшити економічний і культурний стан українського підневільного народу наділяло їх тією силою та витривалістю, що уможливлювали працю серед найтрудніших обставин, головню через брак відповідних приміщень для вистав, декорацій, оркестри, а також через дуже мізерну заробітну плату артистів." (Степан Хороб "Українська драматургія 20-30-х років у Західній Україні та діаспорі". – Івано-Франківськ: Нова зоря, 2008. – с.144-151).

У зв'язку з фінансовою несамоодатністю театру "Руська бесіда", його теж не можна назвати цілком професійним (бо нестача коштів позначалася на якості постановок, адже для сценічного мистецтва потрібні відповідні декорації, музичний супровід та інше). На відміну від театру Марка Кропивницького. Тож театр "Руської бесіди" не досяг такого визнання (яке можна виміряти в географії гастролей, визнанням політичними суперниками, впливом на суспільство тощо), як театр корифеїв.

<http://194.44.152.155/elib/local/sk754695.pdf>

"Руський народний театр — український музично-драматичний професійний театр. Єдиний у Східній Галичині український театр, повна назва якого **«Руський Народний Театр Товариства «Руська Бесіда»**, пізніше фігурував під назвами «Руський театр», «Русько-народний театр», «Український театр товариства «Руська Бесіда» (з 1916 р. – «Українська Бесіда»), заснований в 1864 р. у Львові [25]. Театр гастролював по містах і селах Галичини і Буковини, східних областях України, що входили до Російської імперії, а також Перемишлі, Кракові та ін." (Світлана Романюк, завідувачка наукового відділу інформаційної та організаційно-виставкової роботи Інституту досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів ЛННБ України ім. В. Стефаника, канд. філол. наук, "Афіші театру товариства «Руська бесіда» у фондах Інституту досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника", С. 541).

<http://www.lsl.lviv.ua/wp-content/uploads/Z/Z2013/JRN/PDF/33.pdf>

І це – перераховані основні гастролі впродовж більш ніж за пів століття. А тепер порівняймо з гастролями Марка Кропивницького після створення українського професійного театру: "Восени 1882 в Єлисаветграді організував власну укр. антрепризу, з якою виступив з великим успіхом у Києві (1883 дир. цієї трупи став М. Старицький). 1883–85 ця трупа провела свої перші триумф. гастролі в Одесі, Миколаєві, Єлисаветграді, Києві, Житомирі, Новочеркаську, Таганрозі, Воронежі (усі – Росія), Харкові, Кишиневі, де показала вистави п'єс укр. класиків – І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка і власних п'єс М. Кропивницького, М. Старицького та ін. Після цих виступів у Києві наприкінці 1883 нач. Київ. (Київ., Поділ. і Волин. губ.) і за сумісн. – Малорос. (Полтав. та Черніг. губ.) генерал-губернаторства О. Дрентельн категорично заборонив цій трупі виступати у межах 5-ти зазначених губерній (ця заборона тривала до 1893). У 1885 трупа М. Старицького розділилася на дві, одну з яких очолив К., з яким залишилося ядро його колиш. колективу (М. Заньковецька, М. Садовський, П. Саксаганський, згодом – І. Карпенко-Карий, Г. Затиркевич-Карпинська). К. здійснив 1886 спробу засвідчити С.-Петербургу та Москві відроджене укр. театр. мист-во. Успіх гастролей був незвичайний. Різні соц. верстви С.-Петербурга сприйняли укр. вистави як вияв високого реаліст. мист-ва на тлі не лише тогочас. рос. театру.

**Серед здивованих неймовір. визнанням укр. акторів була й родина імператора Олександра III, для якої було влаштовано спец. покази вистав. Із С.-Петербурга трупа К. переїхала 1887 до Москви, де мала не меншу популярність, восени 1887 повернулася знову до С.-Петербурга, а в січні 1888 – до Москви. Це не сподобалося імпер. владі, яка вбачала у виставах колективу К., як і згодом ін. укр. труп, вияви укр. сепаратизму, і від того часу театр. цензура «свирепствувала», розглядаючи тексти укр. п'єси, почалася довготривала система знущання над усіма п'єсами укр. драматургів і заборони окремих вистав. У тогочас. пресі з'явилися полярні оцінки діяльності трупи К. – від захоплення до заперечення. Були навіть спроби переманити провід. акторів трупи, передусім М. Заньковецьку, на імператор. сцену. Мист. перемогу укр. артистів визнали навіть найлютіші вороги українців, які не визнавали їх право на свою мову і культуру. В цьому полягало осн. значення героїч. вчинку К. Упродовж наступ. років очолював власні трупи з оновленими складами акторів (1888–93; 1894–1900), з якими він не менш вдало виступав не тільки на укр. етніч. території, зокрема і на Правобереж. Україні (1893 там відновлено право грати укр. вистави), а й на Дону (Ростов, Новочеркаськ), Кубані (Катеринодар, нині Краснодар), у Бесарабії (Кишинів), Москві, С.-Петербурзі, містах Центр. Росії (Курськ, Орел, Воронеж, Твер, Псков), на Пн. Кавказі і Закавказзі (Ставрополь, Владикавказ, Тифліс, нині Тбілісі, Батум, нині Батумі, Кутаїсі, Баку), у Криму (Сімферополь, Севастополь, Керч, Ялта), Білорусі (Мінськ, Гомель, Бобруйськ), на тер. Литви (Вільно, нині Вільнюс, Ковно, нині Каунас), Польщі (Варшава). 1900–03 очолював т. зв. об'єдн. трупу корифеїв укр. театру – «Малоруську трупу М. Л. Кропивницького під орудою М. К. Садовського і П. К. Саксаганського за участю М. К. Заньковецької», створ. на базі труп К. і П.**



**Саксаганського. Триумф. виступи цього колективу відбулися у Полтаві, Катеринославі (нині Дніпропетровськ), Миколаєві, Києві, Москві, Харкові, Одесі, Кишиневі, Житомирі.** ("Енциклопедія сучасної України (ЕСУ)" [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу: <http://esu.com.ua>)

[http://esu.com.ua/search\\_articles.php?id=2121](http://esu.com.ua/search_articles.php?id=2121)

Можна зробити висновки щодо визнання політичними суперниками, впливу на суспільство тощо.

А до жовтня 1882 року тривала історія, яку можна назвати **підготовкою до створення першого українського професійного театру Марка Кропивницького** (музична картина "**Вечорниці**" 1875 року в Єлисаветграді в Будинку громадських зборів, **виступи аматорів на сцені єлисаветградського Зимового театру** – нині це Кіровоградський академічний обласний український музично-драматичний театр ім. М. Л. Кропивницького та інше).

"М. Кропивницький взяв участь у п'єсі для співу П. Ніщинського «Вечорниці», яка була написана ним спеціально для цього аматорського колективу і була виконана вперше 1875 р. під керуванням автора. У виставі також брали участь Іван, Микола, Панас, Надія і Марія Тобілевичі" ("*Історія театру. Перша стаття*")

<https://teatr-koryfeiv.com.ua/istorija-teatru.html>

Щодо фінансової складової "театру корифеїв". Матеріальну підтримку як меценат надавав театру корифеїв Михайло Старицький. Але це він робив уже після приєднання до театру Марка Кропивницького (тобто після 1882 року).

Михайло Старицький (один із корифеїв театру) "1883 р. очолив першу українську професійну художню труп (режисер – М. Кропивницький, актори – М. Садовський, М. Заньковецька, П. Саксаганський І. Карпенко-Карий, М. Садовська-Барілотті, Г. Затиркевич-Карпинська та ін.)" [https://mvdruk.kiev.ua/?page\\_id=172](https://mvdruk.kiev.ua/?page_id=172)

Крім того, Марко Кропивницький після зупинення співпраці з Михайлом Старицьким продовжив розвиток українського професійного театру. Тобто **Марко Кропивницький заснував свій український професійний театр до Михайла Старицького і продовжив розвиток українського професійного театру і після співпраці з М. Старицьким.**

Таким чином український професійний театр Марка Кропивницького був автономним, по суті незалежним, фінансово успішним.

"Эта труппа высоко подняла малорусский театр и нашла восторженный приемъ въ СПб. и Москве" ("*Энциклопедическій словарь Брокгауза и Ефрона: Том XVIА (32)*", 1895 р., стаття "Кропивницькій (Маркъ Лукичъ)", С. 826).

"Однак основний процес формування художньо-естетичних засад проходив, насамперед, в театральних колективах, керованих М. Кропивницьким, М. Старицьким і М. Садовським. Український класичний театр, так званий театр корифеїв, – явище складне, багатогранне, яскраво самобутнє, мистецькі риси і принципи якого зросли на ґрунті попереднього сценічного досвіду." (Юрій Станішевський "*Український театр кінця ХІХ — початку ХХ століть: проблеми синтетичної природи і становлення національного режисерського мистецтва*", С. 15).

[http://mari.kiev.ua/sites/default/files/inline-images/pdfs/\\_works-istor\\_teatr\\_text.pdf](http://mari.kiev.ua/sites/default/files/inline-images/pdfs/_works-istor_teatr_text.pdf)

"Отже М. Старицький та М. Кропивницький започаткували національну театральну школу у 1880-х роках ХІХ ст., створивши професіональний український театр на території центральної і східної України. ... професіональний театр для українців" (Світлана Валуца "*Михайло Старицький та Марко Кропивницький: взаємовплив на розвиток театрального мистецтва в Україні у другій половині ХІХ століття*", С. 62).

**Тепер щодо самого міста й часу заснування першого українського професійного театру.**

Євгеній Дементов, кандидат історичних наук, написав, що власну українську труппу Марко Кропивницький заснував у кінці 1881 року в Кременчуці:

<https://elisavet.news/articles/item/1246-m-kropyvnytskyi-vlasnu-ukrainsku-trupu-ia-zasnuyav-u-kintsi-1881-roku-v-kremenchutsi>

посилаючись на запис із публікації М. Кропивницького «Спогади про Бобринець і бобринчан»: "...я нарешті наважився скласти власну українську труппу, котру й заснував у кінці 1881 р. в Кременчузі."

<http://library.kr.ua/elib/kropivnitsky/spogady.html>

**Можна сказати, що наприкінці 1881 року в Кременчуці почала діяти справді перша українська труппа Марка Кропивницького.**

У своїй публікації Є. Дементов пише: "В листопаді 1881 року були оприлюднені зміни, внесені царем до Емського указу, які дозволили грати театральні вистави

малоросійською мовою всім театральним трупам в Україні. Тому М. Кропивницький вирішив залишити трупу Ашкаренка і створити свою. У грудні 1881 року був сформований новий театральний колектив – товариство акторів на чолі з М. Кропивницьким. В 1908 році у своєму нарисі «Спогади про Бобринець і бобринчан» Кропивницький стверджує, що власну українську трупу він сформував у кінці 1881 року у Кременчуці. Новостворена театральна трупа у січні 1882 року відправилася на гастролі до Києва. Виступи проходили у приміщенні нинішнього театру імені Лесі Українки й мали значний успіх. На фасаді театру і сьогодні є меморіальна дошка із словами «В цьому будинку **10 січня 1882 року під керівництвом** великого артиста і драматурга **М. Л. Кропивницького відбувся перший виступ українського професійного театру**». Так що є всі підстави вважати театральну трупу, сформовану наприкінці 1881 року у Кременчуці, першою професійною проукраїнською театральною трупою, створеною М. Кропивницьким. Товариство акторів існувало і гастролювало по весну 1882 року":

<https://elisavet.news/articles/item/1246-m-kropyvnytskyi-vlasnu-ukrainsku-trupu-ia-zasnuvav-u-kintsi-1881-roku-v-kremenchutsi>

Фото №3. 10.01.1882 виступ М. Кропивницького в Києві. Мемор. дошка на фасаді Нац. академічного театру російської драми імені Лесі Українки (Київ). Фото з uk.wikipedia





Однак щодо "професійності" цієї трупи є заперечення. Адже після весни 1882 року ця українська трупа Марка Кропивницького припинила своє існування, так і не утвердивши своєю діяльністю (професійністю і професіональністю) український театр.

До того ж, в іншій автобіографічній праці Марко Кропивницький заперечує, що новий етап українського театру почався з 1881 року в Кременчуці". Ось протилежна до попередньо наведеної цитата самого Марка Лукича: «До речі пригадать, що декотрі українці напотужуються (не вгадаю, навіщо їм це заманулося?) запевнить всіх, що нова ера українського театру починається тільки з 1881 р. з Кременчука; я ж лічу з 1871 р. Одеси. Що була заборона з 1876 р. по 1881, так це річ інша, я все-таки аж по заборону силкувався ввести в репертуар укр[аїнські] твори.» (Марко Кропивницький [«Автобіографія \(За 65 років\)»](#)) <http://library.kr.ua/kray/kropivnickiy/d8.html>

Бо Марко Кропивницький зіграв «...Стецька в «Сватанні на Гончарівці». Цей мій дебют 13 ноября 1871 року і рішив мою судьбу» (Марко Кропивницький [«Автобіографія \(За 65 років\)»](#)) <http://library.kr.ua/kray/kropivnickiy/d7.html>

Відтак, аналізуючи різні підходи до періодизації українського театру, доктор мистецтвознавства Олександр Клековкін виокремлює «егоцентричний підхід у Кропивницького»

<http://elib.nakkim.edu.ua/bitstream/handle/123456789/1124/%D0%9F%D0%95%D0%A0%D0%86%D0%9E%D0%94%D0%98%D0%97%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%AF%20%D0%86%20%D0%9C%D0%95%D0%A2%D0%9E%D0%94%20%D0%86%D0%A1%D0%A2%D0%9E%D0%A0%D0%86%D0%87%20%D0%A2%D0%95%D0%90%D0%A2%D0%A0%D0%A3.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Деякі інші дані в біографічних працях Марка Кропивницького також різняться. Він їх писав у різні роки. "М. Кропивницький залишив значну мемуарну спадщину — «Картинки прошлого и настоящего (отрывки из воспоминаний)» (1889), «Итоги за тридцать пять лет» (1905), «За тридцать п'ять літ (спомини)» (1906), «Спогади про Бобринець і бобринчан» (1908, надр. 1928), «Автобіографія (за 65 років)» (1910; опубл. у рос. перекл. 1916, в ориг. — 1955)" (Ростислав Пилипчук, кандидат мистецтвознавства, автор Великої української енциклопедії).

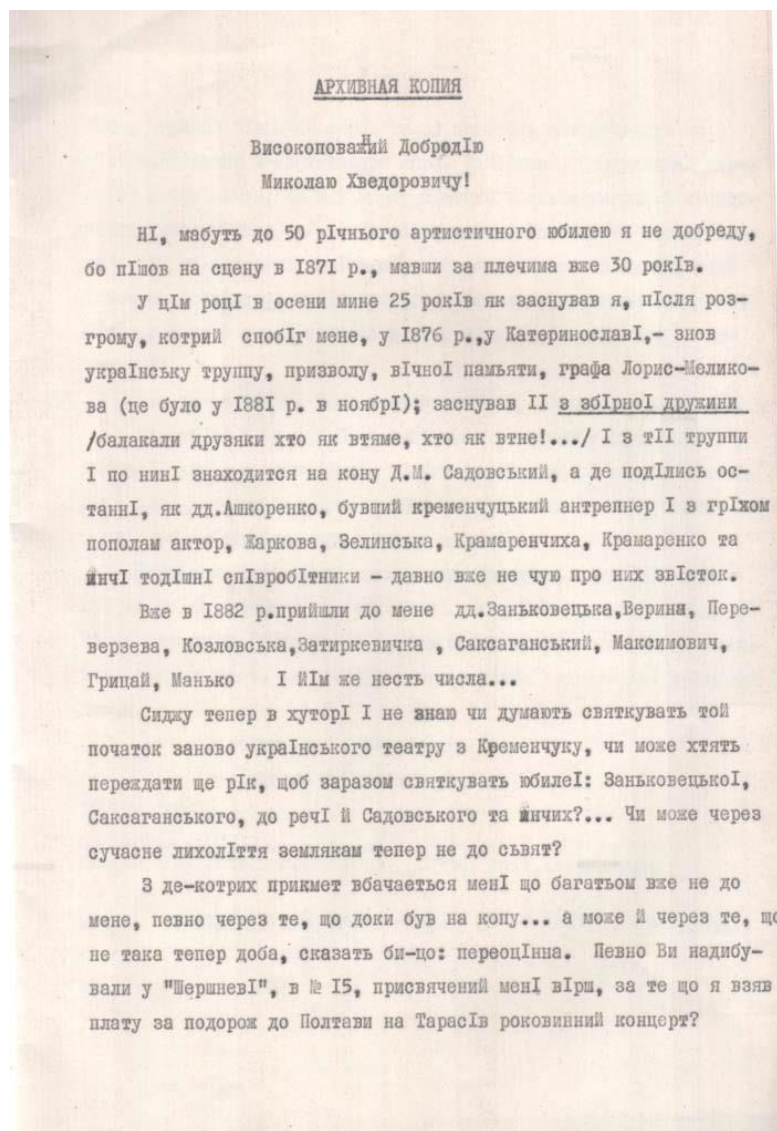
<https://vue.gov.ua/%D0%9A%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9,%D0%9C%D0%B0%D1%80%D0%BA%D0%BE%D0%9B%D1%83%D0%BA%D0%B8%D1%87>

У листі М. Л. Кропивницького до М. Х. Сумцова (25 липня 1906 р.) написано: «У цьому році в осені минуло 25 років як заснував я, після розгрому, котрий спобіг мене, у 1876 р, у Катеринославі, – знов українську трупу, призову, вічної пам'яті, графа Лорис-Меликова (це було у 1881 р. в ноябрі); заснував її з збірної дружини...». «Вже в 1882 р. прийшли до мене дд. Заньковецька, Верина, Переверзева, Козловська, Затиркевичка, Саксаганський, Максимович, Грицай, Манько. І їм же несть числа...». «Сиджу тепер в хуторі і не знаю чи думають святкувати той початок заново українського театру з Кременчуку, чи може хтять переждати ще рік, щоб заразом святкувати юбилей: Заньковецької, Саксаганського, до речі й Садовського та інших?..»

[http://dakiro.kr-](http://dakiro.kr-admin.gov.ua/vonks/Kropivnitskiy/d3.html?fbclid=IwAR1idNvymK0AgWlUuTRpi9w_OhzCBKDOEF-teIfJ2w4uQdDUzO9W7_nqOnc)

[admin.gov.ua/vonks/Kropivnitskiy/d3.html?fbclid=IwAR1idNvymK0AgWlUuTRpi9w\\_OhzCBKDOEF-teIfJ2w4uQdDUzO9W7\\_nqOnc](http://admin.gov.ua/vonks/Kropivnitskiy/d3.html?fbclid=IwAR1idNvymK0AgWlUuTRpi9w_OhzCBKDOEF-teIfJ2w4uQdDUzO9W7_nqOnc)

Фото №4. Лист М. Л. Кропивницького до М. Х. Сумцова зі спогадами про створення української трупи, 1906 р. ДАКО, архівні копії, № 407, арк. 1-2.



"На сезон 1881—82 рр. поступив я за режисьора в труппу Г. А. Ашкаренка, в Кременчузі, і з цього сезону починається ніби нова ера за для українського театру." (Марко Кропивницький. "За тридцять п'ять літ"). <https://md-eksperiment.org/post/20180827-za-tridcyat-p-yat-lit>

Головний нинішній дослідник Марка Кропивницького Анатолій Новиков пише про формування в Кременчуці української труппи і виступ у Києві як тільки про черговий етап підготовки: "Наступна, третя спроба, випадає на кінець 1881-го – початок 1882 року". І підсумовує: "І лише четверта спроба, яку Кропивницький здійснив у жовтні 1882 року в Єлисаветграді, завершилася створенням національного професійного театру. Ця труппа тепер демонструвала майстерність, гідну найкращих європейських сцен. Саме тут розпочала свій творчий шлях на професійній сцені найкраща учениця Кропивницького Марія Хлистова (дівооче прізвище Адасовська) – уславлена **Марія Заньковецька**, а також (хтось трохи раніше, хтось трохи пізніше) **Ганна Затиркевич-Карпинська** і **три брати Тобілевичі** – **Іван Карпенко-Карий**, **Микола Садовський** і **Панас Саксаганський**. І дуже багато акторів дещо меншого масштабу" ("Велика місія Марка Кропивницького").

<http://grinchenko-inform.kubg.edu.ua/velyka-misiya-marka-kropyvnytskogo/#.X5qgnNQS99M>

У матеріалі «Марко Кропивницький і Єлисаветград» А. Новиков також пише: ...час заснування театру корифеїв у жовтні 1882 р."

<https://persha.kr.ua/article/127417-marko-kropyvnytskyj-i-yelysavetgrad/>

«Восени 1882 р. була створена професіональна труппа, з діяльності якої починається новий етап розвитку українського театрального мистецтва реалістичного напрямку. Цей злагоджений і міцний виконавський колектив був організований у Єлисаветграді, а через місяць він вже вирушив на гастролі до Києва, Чернігова, Харкова, Одеси, Полтави, Ростова-на-Дону.»

<http://library.kr.ua/kray/kropivnickiy/kropuphoto/>

«Зрештою у жовтні 1882 року в Єлисаветграді, в приміщенні Зимового театру, побудованого в 1867 році інженер-полковником Г. Трамбицьким, відбувається прем'єра нової постановки «Наталки-Полтавки»». (Павло Босий «Історія театру на Кіровоградщині» з посиланням на: «Театр Марка Кропивницького (минуле і сучасне)». Альбом. Авт.-упор. В. Шурапов. – Кіровоград: ПВЦ «Мавік», 2004. – С. 5).

<http://library.kr.ua/elib/bosiyP/teatr.html>

Хоч щодо приміщення, в якому відбувся знаковий виступ, у дослідників є сумніви.

І саме цей колектив став називатися театром корифеїв – зачинателів українського професійного театру. У змісті книги «Корифеи украинской сцены» (1901 р.) вказано 8 діячів: М. Л. Кропивницький, М. П. Старицький, І. К. Тобілевич (Карпенко-Карий), М. В. Лисенко, М. К. Заньковецька, Г. П. Затиркевич-Карпинська, М. К. Тобілевич (Садовський), П. К. Тобілевич (Саксаганський).

<https://www.litfund.ru/auction/6/346/>

Фото №5. Корифеї української сцени. Обкладинка. 1901. Фото з [library.kr.ua/novini2015korifei.html](http://library.kr.ua/novini2015korifei.html)



"У 1882 р. М. Кропивницький організував великий і міцний творчий колектив українських акторів, з якого в середині 1880-х утворилися чотири окремі трупи (М. Кропивницького, М. Старицького, П. Саксаганського, М. Садовського), з яких у свою чергу вийшли актори, що в 1890-1990-х роках організували нові трупи..." (збірник «Матеріали до історії українського театру. Від витоків до початку ХХ століття», с. 229).

<http://www.etnolog.org.ua/pdf/stories/monografiji/2016/teatr.pdf>



Фото №6. Перша трупа Кропивницького М. Л. 1882. Єлисаветград. ДАКО, ДФ, Фотоальбом «Кіровоградщина», К. Мистецтво, 1978, інв. № 7248



Фото №7. "Група акторів на чолі з М. Кропивницьким. Перший ряд зліва направо М. Садовський, Г.Затиркевич-Карпинська, М.Кропивницький, М. Заньковецька". ДАКО, ДФ, Альбом «Театр Марка Кропивницького» інв. № 9578



«1882 – М. Кропивницький – антрепренер, актор, режисер, педагог і драматург першої укр. проф. трупи (в Єлисаветі)». Тобто Марко Кропивницький створив у Єлисаветграді першу українську професійну трупу (постійно діючу групу театралів).

<http://izbornyk.org.ua/encycl/euii244.htm>

Тобто Марко Кропивницький заснував (створив) перший професійний український театральний колектив, і саме в нинішньому місті Кропивницькому!

Докторка філологічних наук Ірина Фаріон у програмі «Велич особистості» підкреслила: «... народ отримав тепер ще й Кропивницького у формі назви дивовижного міста, яке тоді стало відродженням українського театру. Чому відродженням? Бо український театр сягає вертепу і український театр сягає 16 (взагалі) 19 року, і український професійний театр сягає «Руської бесіди» у Львові» (21.14–21.35).

<https://www.youtube.com/watch?v=HhUPWVwJ5HA>

Але про театр "Руської бесіди" ми вже говорили і з театром корифеїв його порівнювали.

«Відродження українського професійного театру в 1882 році, базоване насамперед на плідній діяльності аматорських театральних гуртків, пов'язане з творчістю М. Старицького і М. Кропивницького.» (Г. О. Шевченко «Відображення національного колориту у виставах аматорських театральних колективів» зі збірника «Театр та театральна педагогіка України у XXI столітті: теорія, методологія, практика : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф.» (Луганськ, 21 – 22 лют. 2013 р.). – Луганськ : Вид-во ЛДАКМ, 2013. – 184 с.)

[http://lgaki.info/wp-content/uploads/2019/10/Teatr-2013.pdf?fbclid=IwAR2DCvsk2vuSU8ZKI\\_QbqITytZN8-OPAIQQQ7TGG8ckYsSe0fO0WDvaICVQ](http://lgaki.info/wp-content/uploads/2019/10/Teatr-2013.pdf?fbclid=IwAR2DCvsk2vuSU8ZKI_QbqITytZN8-OPAIQQQ7TGG8ckYsSe0fO0WDvaICVQ)

Тобто, згідно з такою позицією, 1882 рік можна вважати відродженням українського професійного театру. Але ми вже таку позицію заперечили.

У спільному проєкті ОУНБ ім. Д. І. Чижевського, Кіровоградського обласного краєзнавчого музею, Меморіального музею М. Л. Кропивницького «Єлисаветградський абрис. Персона українського театру» про Марка Кропивницького написано: «**Організатор (1882р.) українського художнього реалістичного театру.**»

[http://library.kr.ua/kray/abrys/kropyv/biogr.html?fbclid=IwAR2-AqF4nci9IgRUXAWDjg73z76yqAgJcKAK1Pg1n-WS3A4YsvT\\_9A1-HII](http://library.kr.ua/kray/abrys/kropyv/biogr.html?fbclid=IwAR2-AqF4nci9IgRUXAWDjg73z76yqAgJcKAK1Pg1n-WS3A4YsvT_9A1-HII)

Відомий краєзнавець, архівний дослідник Володимир Поліщук у своїй книзі «Неатрибутоване місто» назвав М. Л. Кропивницького основоположником українського професійного театру: «У театрі Г.В.Трамбицького, до влаштування у 1874 році театральної сцени у будинку Громадського зібрання, ставили українські та російські вистави аматорських труп, в яких виступали майбутні основоположники українського професійного театру М. Л. Кропивницький та І.К.Тобілевич.»

<http://library.kr.ua/elib/polishuk/neatrybmisto.pdf?fbclid=IwAR1qzMf3r3YFYeTaVNRoQgerwU0OUMqbr22GgduXh44ljYj9MpV3M0pRYRo>

Фото №8. Єлисаветградський Театр. Фото з uk.wikipedia.org



Театрознавець Володимир Шурапов написав: «Перед читачами – 125-річний шлях Театру Марка Кропивницького, заснованого ним 27 жовтня 1882 року в Єлисаветграді. Саме тут дебютувала в ролі Наталки у виставі за п'єсою І. Котляревського «Наталка Полтавка» королева української сцени Марія Заньковецька» (Шурапов В. Марко Кропивницький та його спадкоємці. Історичний нарис. – Кіровоград : КОД, 2010. – 392 с.)

[http://dakiro.kr-admin.gov.ua/vonks/Kropivnitskiy/d20m.html?fbclid=IwAR1b\\_FymuGEY9db6KaGbNVP-IhT2v8rd8M7h2S1AKoNp0\\_yft4-6ZeFCTOU](http://dakiro.kr-admin.gov.ua/vonks/Kropivnitskiy/d20m.html?fbclid=IwAR1b_FymuGEY9db6KaGbNVP-IhT2v8rd8M7h2S1AKoNp0_yft4-6ZeFCTOU)

Науковець, краєзнавець Володимир Панченко: "Особлива дата в історії театру – 28 жовтня 1882 року, коли українська театральна трупа під орудою Марка Кропивницького відкрила новий сезон виставою Наталка Полтавка" з Марією Заньковецькою в головній ролі. Так народився "театр корифеїв". ("Соломонова Червона Зірка" / В. Панченко "Край блакитних веж", с. 188).



Таким чином, із жовтня 1882 року (з дня показу вистави «Наталка Полтавка») театральний колектив Марка Кропивницького розпочав професійне утвердження (я б додав: незалежного) українського театру.

Тобто Марко Кропивницький – утверджувач (за моєю назвою) незалежного (а значить – повноцінного) професійного українського театру.

### Додаткова частина

Крім цього, Марко Кропивницький – ще й засновник першого українського дитячого театру.

"Я собі зібрав трупу з крест'янських дітей (це була перша дитяча трупа), і вистановляю по селах "Козу-Дерезу", "Івана-Телешка" й "По щучому велінню". Йому належить заслуга створення першої на Україні дитячої театральної трупи. Своїми п'єсами "Івасик-Телесик" та "По щучому велінню" драматург започаткував репертуар для театру юного глядача." (А. А. Аксьом у своєму матеріалі "Батько українського театру").

<https://archives.gov.ua/wp-content/uploads/19-23.pdf>

А заснування першого українського дитячого театру відбулося не в Єлисаветграді (у якому Марко Кропивницький прожив значну свого життя).

Фото №9. Дошка на будинку-музеї М. Кропивницького. Фото Filipenko Igor.

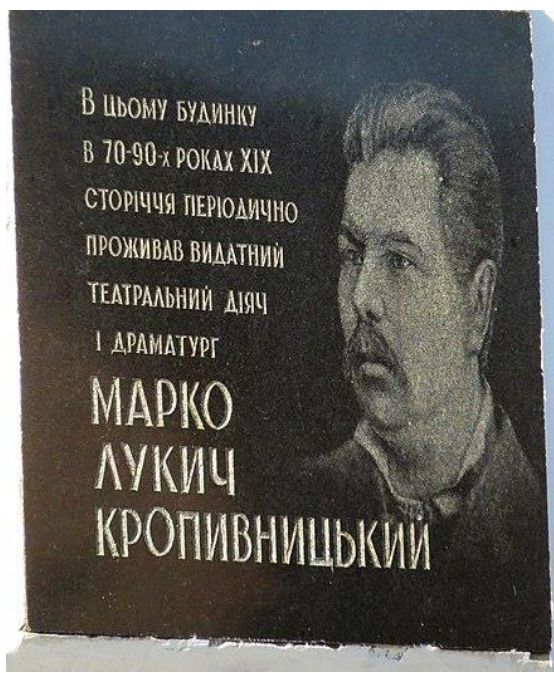
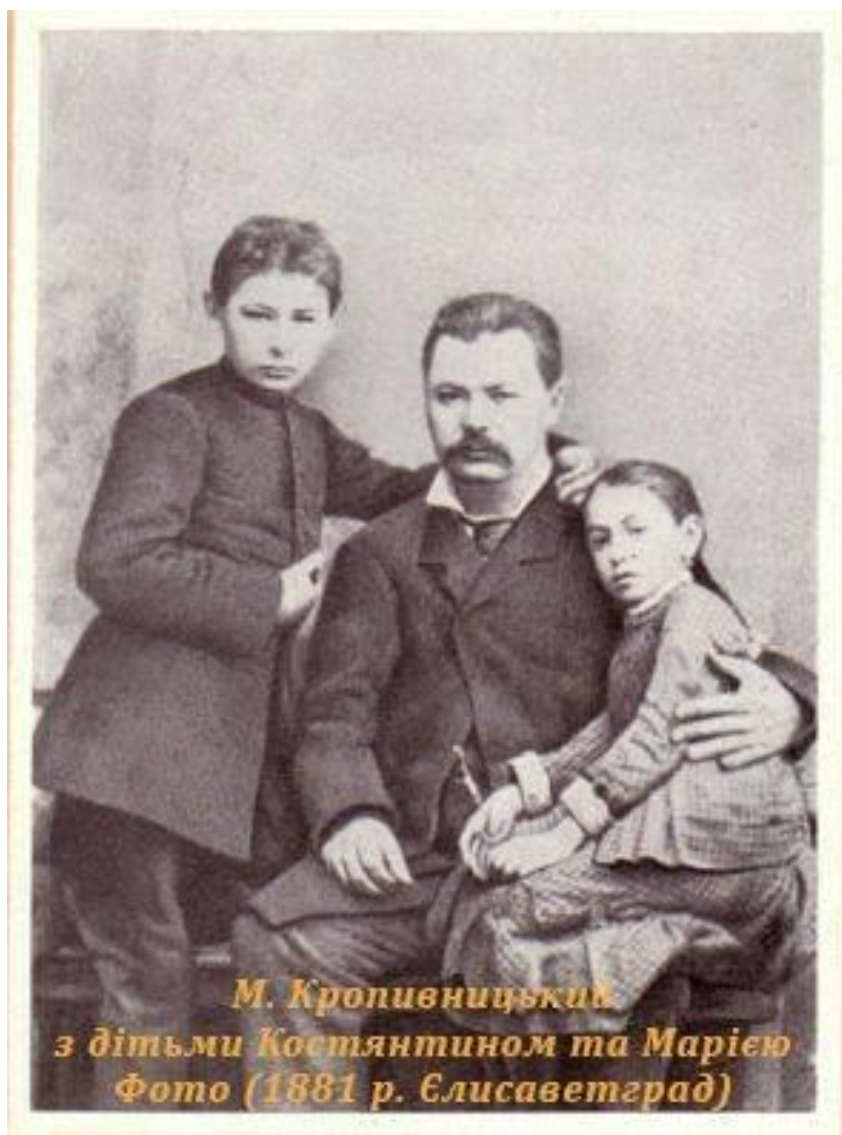




Фото №10. "М. Кропивницький з дітьми Костянтином і Марією. 1881 р. Єлисаветград".



Про першоважливість для нашого міста Марка Кропивницького як театрала свідчить такий факт: Смоленчук Микола Кузьмович – секретар обласного ювілейного комітету по відзначенню 125-річчя з дня народження М. Л. Кропивницького: «Востаннє приїхав Марко Лукич Кропивницький до Єлисаветграда навесні 1910 року. До роковин великого Кобзаря елисаветградці готували концерт, збори з якого йшли на спорудження пам'ятника Тарасу Григоровичу Шевченку. До участі в концерті запросили і Марка Лукича Кропивницького. «Прекрасою вечеру», – як відмічала газета «Голос Юга», – був Кропивницький, який читав твори безсмертного Кобзаря з «найвеличнішою майстерністю».

[http://dakiro.kr-admin.gov.ua/vonks/Kropivnitskiy/d7.html?fbclid=IwAR2aUHTieyhEcXsK1-hOrAb0YFGmEhEDcu8C36lC71hIArJFeVq2T7\\_WU00](http://dakiro.kr-admin.gov.ua/vonks/Kropivnitskiy/d7.html?fbclid=IwAR2aUHTieyhEcXsK1-hOrAb0YFGmEhEDcu8C36lC71hIArJFeVq2T7_WU00)

А вже **перший український професійний стаціонарний театр з'явився на початку ХХ століття**: або одним із корифеїв українського театру Миколою Садовським, або реформатором театрального мистецтва Лесем Курбасом.

**"1907 року** відомий на той час український актор і режисер **М. К. Садовський** уклав угоду про оренду приміщення на довгий строк, так тоді й народився **перший український стаціонарний професійний театр**" (*Світлана Муштенко, старша наукова співробітниця Музею театрального, музичного та кіномистецтва України "М. К. Садовський та його театр"*).

<http://tmf-museum.kiev.ua/nauka/40-%D0%BC%D1%83%D1%88%D1%82%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE-%D1%81-%D0%BC-%D0%BA-%D1%81%D0%B0%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D1%82%D0%B0-%D0%B9%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D1%82%D0%B5%D0%B0%D1%82%D1%80.html>

"Лесь Курбас "протягом 1912-14 років — у професійному пересувному театрі "Руська бесіда", а в 1915 році у Тернополі заснував перший стаціонарний професійний театр. Саме там одну з його вистав відвідав Микола Садовський, який і запросив Курбаса до свого театру.

У 1916 році Курбас переїхав до Києва, де спочатку працював у Садовського, а у 1918 році заснував власний "Молодий театр". На базі його акторської трупи 31 березня 1922 року було створено студію-театр "Березіль", перша вистава якої відбулась 7 листопада. Чотири роки "Березіль" працював у Києві, а у 1926 році як найкращий театр республіки переїхав до тодішньої столиці радянської України – Харкова..." (*"Театр «Березіль» Леся Курбаса"*).

<https://www.jnsm.com.ua/h/0331Q/>

"Повернувшись на Галичину, у 25 років Лесь Курбас почав працювати в гуцульському театрі Гната Хоткевича, через півроку – у "Руській бесіді", в складі якої свого часу виступали Лесеві батьки".

**"У 1915 році в Тернополі Лесь Курбас заснував перший стаціонарний український професійний театр** "Тернопільські театральні вечори". Через два роки на запрошення видатного актора та режисера Миколи Садовського (Тобілевича) Лесь Курбас переїздить до Києва." (*з сайту Українського інституту національної пам'яті*).

<https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vchytelyam/metodychni-rekomendaciyi/revolyucioner-ukrayinskogo-teatru-les-kurbas>

## Підсумки

Отже, існують такі версії щодо першості створення українського професійного театру.

**У 1808 році або у 1819 р., Полтавський професійний російсько-український театр (але ще не повноцінно український).**

**1864 рік, львівський театр "Руської бесіди"** – але, як я пояснив вище, цей театр справедливо назвати **українським** (бо українська мова в нім переважала), **значною мірою професійним** (бо для учасників сценічна діяльність була основним видом діяльності й заробляння грошей). Однак цей театр не мав належного забезпечення сценічним оформленням і достатньої оплати праці – а значить, **не був цілком професійним**. Також, порівнюючи театр "Руської бесіди" з театром корифеїв у масштабності географії гастролей, визнанні ідеологічними ворогами, успіхом у суспільстві, театр "Руської бесіди" **був менш професіональним**.

Театр Марка Кропивницького як перший український професійний театр не був створений одномоментно. Справедливо визнати, що історичні передумови його створення з'явилися наприкінці 1881 року в Кременчуці (почала діяти **українська, але не професійна** трупа Марка Кропивницького); важлива **спроба спроможності українського театру** здійснена М. Кропивницьким **на початку 1882 року в Києві**; а **в жовтні 1882 року в Єлисаветграді** завдяки основному складу (М. Кропивницький, М. Заньковецька та інші) розпочався безперервний шлях основи колективу театру, який справедливо можна назвати **українським** (бо українська мова в нім переважала), **повноцінно професійним** (бо для учасників сценічна діяльність була забезпеченим основним видом діяльності й заробляння грошей) і **професіональним** (обшир виступів, успіх, вплив) **театром**.

**"Театр корифеїв"** також **справедливо іменувати театром Марка Кропивницького** – бо саме він втілював майже всі театральні професії і керував театром. **Перший український повноцінно професійний і професіональний театр** як такий відбувся переважно завдяки тому, що Марко Кропивницький був якісним уособленням різних театральних професій: актор, драматург, режисер, композитор, співак, поет, публіцист, антрепренер, менеджер, продюсер, педагог і так далі. Такий комплекс якостей не проявляли ні Михайло Старицький, ні Іван Карпенко-Карий, ні інші учасники "театру корифеїв". Марко Кропивницький як театральний професіонал зібрав навколо себе провідних театралів і утвердив створення першого українського професійного професіонального незалежного повноцінного театру. Відтак Маркові Кропивницькому належить основна роль у створенні українського незалежного професійного (і професіонального) повноцінного театру.

## **Висновок**

Значить, Марко Кропивницький – засновник першого українського повноцінно професійного і професіонального фінансово незалежного театру.

**Марко Кропивницький в Єлисаветграді в жовтні 1882 року заснував перший український повноцінно професійний і професіональний театр.**

## Питання заснування міста Кропивницького:

хто? де? коли?

### Ввідна частина

Перед тим, як розбиратися в питанні заснування міста Кропивницького, потрібно зрозуміти поняття "місто", "заснування міста" та інші.

"Академічний тлумачний словник" подає не одне тлумачення слова "місто": "1. Великий населений пункт; адміністративний, промисловий, торговий і культурний центр. 2. заст. Місце, де відбувається базар (у 1 знач.). 3. заст. Місцевість (у 1 знач.), місце (у 2 знач.)." та ін.

<http://sum.in.ua/s/misto>

Історично, "...упродовж еволюції суспільства міста виконували дещо відмінні функції..." (А. Шевченко "Полеміка щодо визначення поняття «місто» та його функцій").

<http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2009-02/09saspmf.pdf>

До того ж, у сучасному праві є термін "історичне місто". "В Україні до числа істор. прийнято зараховувати міста, вік яких сягає понад 300 років, а також усі обласні центри, незалежно від їхнього віку (з огляду на зосереджені в них містобудівні й культ. цінності)." (Верменич Я. В. ІСТОРИЧНЕ МІСТО, термін [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во "Наукова думка", 2005. – 672 с.: іл. – Режим доступу: [http://www.history.org.ua/?termin=Istorychne\\_misto\\_termin](http://www.history.org.ua/?termin=Istorychne_misto_termin) )

Тож, до речі, з правового боку Кропивницький за статусом обласного центру – вже історичне місто.

І саме місто вже є статусом. А за суттю – це поселення.

У базі словників й енциклопедій є такі варіанти поняття "поселення": селище, пригород, слобода, мікромісто, хутір, форштадт, град та інші.

<https://slovnkyk.me/search?term=%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F#article>

Отож, коли ми досліджуємо місто (населений пункт у нинішньому стані), то маємо на увазі поселення, з якого місто постало.

Я думаю, заснування міста – це початок безперервного процесу будівництва цього поселення. Статус міста – це вже інший етап (наприклад, хутір, розбудовуючись, може поступово перетворитися в місто, і навпаки: місто може з тих чи інших причин занепадати, перетворюючись на село). Тому визначальною характеристикою заснування є не статус поселення (село, місто, селище тощо), а те, коли утворювався той чи інший населений пункт.

На офіційному сайті Міської ради міста Кропивницького в розділі "Про місто" є перша рубрика "Історія заснування міста" – а в ній тільки завантажений пдф-документ "Вулицями рідного міста". Юрій Матівос." на кілька сторінок...

<https://kr-rada.gov.ua/The-history-of-the-city/>

"Територія сучасного міста і його околиць була заселена в давні часи". (П. М. Безтака, О. Ф. Нагорний, стаття про "Кіровоград" на с. 81 у праці "Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Кіровоградська область / Ред. кол. тому: Сиволап Д. С. (гол. редкол.), Безтака П. М., Вогульський А. А., Бублик І. О., Дратвер Б. Л., Зайцев В. М., Калініченко В. Л. (відп. секр. редкол.), Оліфіренко І. П., Піскунов О. К. (заст. гол. редкол.), Сухаревська Н. П., Цись В. О. АН УРСР. Інститут історії. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1972. – 816 с.)

[http://history.org.ua/LiberUA/IMSU\\_KirObl\\_1972.pdf/IMSU\\_KirObl\\_1972.pdf.pdf](http://history.org.ua/LiberUA/IMSU_KirObl_1972.pdf/IMSU_KirObl_1972.pdf.pdf)

Це – земля, на якій, очевидно, у різні періоди жили первісні люди, трипільці, кімерійці, скіфи, сармати, слов'янські племена та інші.

<https://sites.google.com/site/kircbs/%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F-%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%96%D0%BE%D0%BD%D1%83/%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F-%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%96%D0%BE%D0%BD%D1%83/%D1%94%D0%BB%D0%B8%D1%81%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4-%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F>

На карті Боплана 1648 року («Загальна карта України) назва річки Інгул записана як: Angul і Angulet wielky. На мапі не позначено жодного поселення (але не означає, що їх там не було).

[https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/ac/Beauplan\\_Poland\\_XVII\\_map.jpg](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/ac/Beauplan_Poland_XVII_map.jpg)

"У другій половині XVI ст. на території нинішнього Кіровограда виникають зимівники запорізьких козаків". (П. М. Безтака, О. Ф. Нагорний, стаття про "Кіровоград" на с. 81 у праці "Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Кіровоградська область / Ред. кол. тому: Сиволап Д. С. (гол. редкол.), Безтака П. М., Вогульський А. А., Бублик І. О., Дратвер Б. Л., Зайцев В. М., Калініченко В. Л. (відп. секр. редкол.), Оліфіренко І. П., Піскунов О. К. (заст. гол. редкол.), Сухаревська Н. П., Цись В. О. АН УРСР. Інститут історії. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1972. – 816 с.)

[http://history.org.ua/LiberUA/IMSU\\_KirObl\\_1972.pdf/IMSU\\_KirObl\\_1972.pdf.pdf](http://history.org.ua/LiberUA/IMSU_KirObl_1972.pdf/IMSU_KirObl_1972.pdf.pdf)

Однак історик, археолог Микола Тупчієнко пише: "Немає ніяких свідчень про існування на території майбутньої фортеці та її форштадта козацького зимівника чи іншого поселення до 11 січня 1752 р., тобто до року видання указу про заснування фортеці св. Єлисавети." ("Фортеця св. Єлисавети (історичний та археологічний нарис досліджень)", с. 4)

<http://library.kr.ua/elib/tupchienko/fortetsa.pdf>

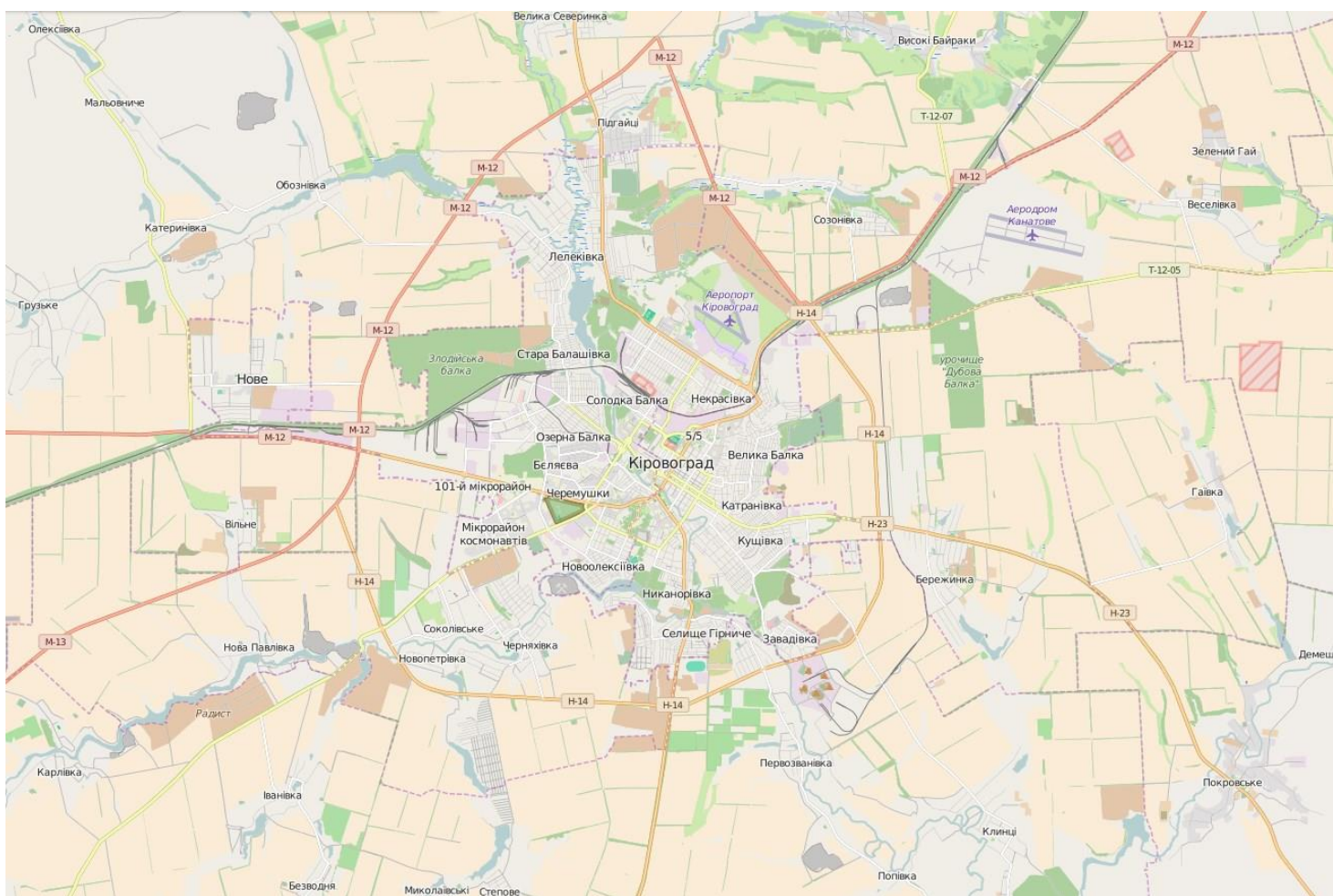
Але ж у цьому нарисі далі пише: "факт, що кримський хан Керим-Гірей у 1769 р. підійшовши до фортеці, взяв її в облогу, але не наважився штурмувати і відійшов, зруйнувавши села Лелеківку і Цибулів." (на с. 7).



На карті 1769 р. зображено фортецю св. Єлисавети, неподалік Лелеківку, Грузьке і (вище) Цибулеве:

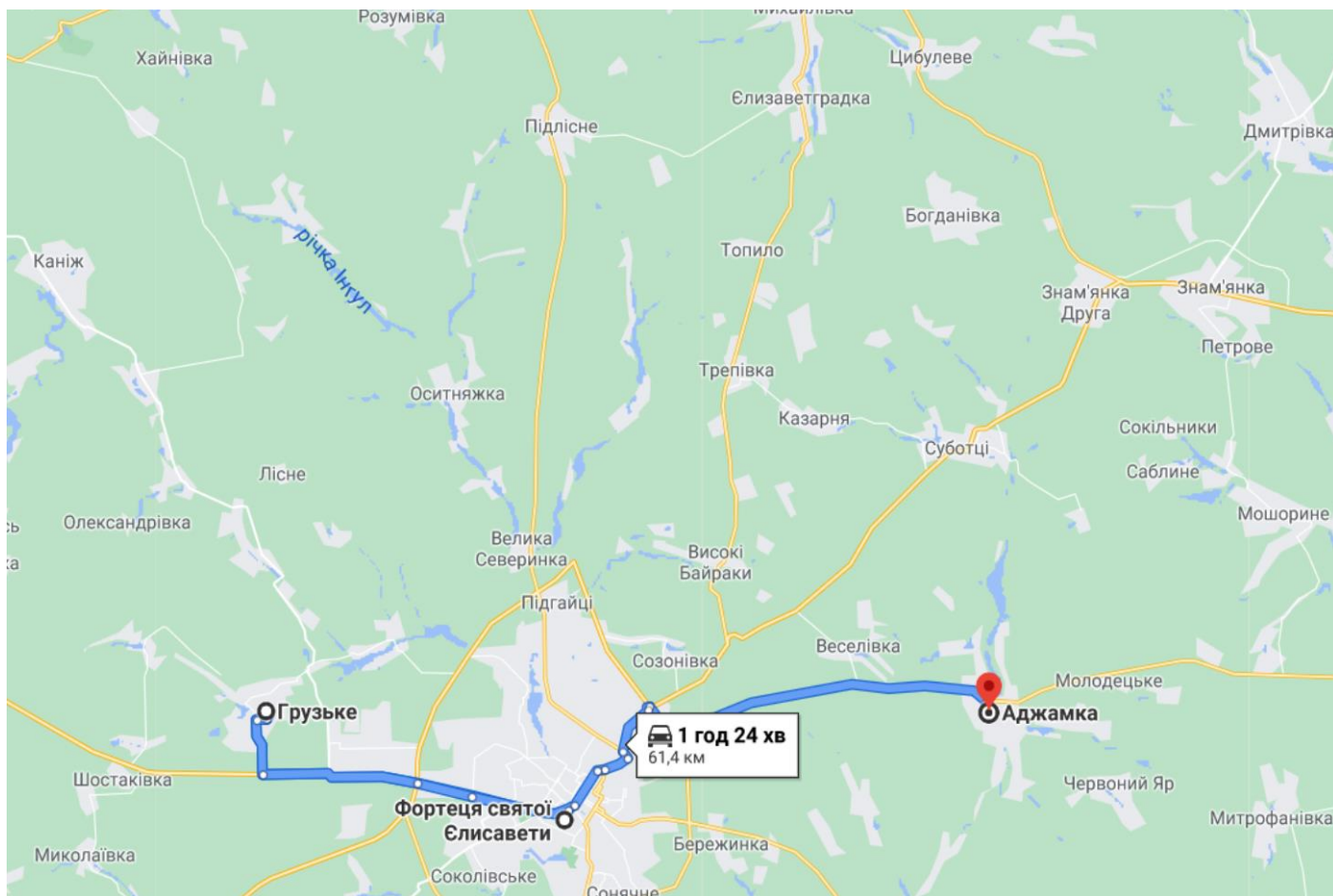
[https://vkraina.com/ru/maps#1769\\_2](https://vkraina.com/ru/maps#1769_2)

Можна порівняти з сучасними мапами і побачити, що розташування цих пунктів збігається з нинішнім розміщенням цих же поселень (з незначними відмінностями в написанні): центр міста з фортецею – вище: Лелеківка, зліва від них: Грузьке (гуглкарта "Лелеківка – Грузьке").





Справа від Фортеці святої Єлисавети – Аджамка, вгорі над нею – Цибулеве (гуглкарта "Грузьке – Фортеця – Аджамка").



Так, це дані 1769 року. Уже коли фортеця була. Але була і Лелеківка (незрозуміла назва, якщо це військове поселення, утворене менш як двадцять років тому).

За припущеннями Леоніда Багацького, "Академік Йоган Гільденштедт, котрий проїжджав 6 червня 1774 року через Лелеківку, відмітив у дорожньому щоденнику єдину вцілілу після татар будівлю — цегляну церкву. Однак це була не перша культова споруда тут. Її дерев'яна попередниця існувала вже в 1756 році, бо саме тоді із Успенської церкви села Дмитрівки Переяславська єпархія перевела сюди настоятелем Івана Левицького." "Назва Лелеківка з'явилася після закладання Якимом Лелекою слободи Інгульської біля Матні та Ближніх Байраків. Сам осадчий Яким був підпрапорним Миргородського полку і вихідцем з Цибулівської сотні." («“Дике поле” у наших душах»).

<https://surmasite.wordpress.com/2015/12/12/%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%B5-%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B5-%D1%83-%D0%BD%D0%B0%D1%88%D0%B8%D1%85-%D0%B4%D1%83%D1%88%D0%B0%D1%85/>

"На території Слобідського козачого полку, крім відомих на той час сотенних слобід в окрузі фортеці Святої Єлисавети (Добрянка, Тернівка, Тишківка (на карті Тишновка), Красна, Плетеноташлицька, Вись, Грузька Велика, Інгульська з сільцем Лелеківкою,..." (Пивовар А. В. "Поселення задніпрських місць до утворення Нової Сербії в документах середини XVIII століття").

<http://library.kr.ua/elib/pivovar/pivo87.html>

Книга з авторством найвідомішого міського голови Єлисаветграда на початку зазначає: "Крепость св. Елисаветы была построена в дикой степи вблизи границы зимовников запорожских, на правом, нагорном берегу реки Ингула. Она предназначалась для защиты этого края от набегов татар и запорожцев..." (Пашутин А. Н., Исторический очерк г. Елисаветграда / А. Н. Пашутин. — Елисаветград: Лито-типография Кр. Шполинских, 1897).

<http://library.kr.ua/elib/pashutin/index.html>

Тобто Олександр Пашутін зазначив, що фортеця святої Єлисавети була збудована поблизу козацьких поселень.

Історик, краєзнавець Сергій Шевченко у своїй книзі "Лицарі українського степу" писав: "А на території нинішнього Кіровограда зимівники запорозьких козаків виникли ще в II полонині XVI століття. Зокрема, до будівництва фортеці св. Єлисавети на початку 1750-х років, як писав єлисаветградський краєзнавець П.Рябков "тут уже був зимівник запорожця Завади". Відомий добре і зимівник Лелеки." (с. 217). І: "У держархіві області зберігається запис єлисаветградського землеміра, краєзнавця, директора місцевого музею, дослідника численних історичних джерел П.Рябкова про те, що в період до будівництва єлисаветградської фортеці "тут уже був зимівник запорожця Завади". Назва Завадівка дійшла до наших днів." (с. 302). (Шевченко С. І. Лицарі українського степу: Збірка статей (1983 – 2008 рр.). – Кіровоград: 2008. – 376 с.)

<http://library.kr.ua/elib/shevchenkos/lycari.pdf>

"У 1770-их роках біля Ковалівки у російськомовних документах фіксувалися Кринична балка та Криничний хутір. Усі три україномовні назви мають свідчити про давніше їх заснування корінними мешканцями, аніж було засновано фортецю

Святої Єлисавети колонізаторами." (інтерв'ю Ю. Лісниченка із Сергієм Шевченком "Козацьке коріння нашого міста").

[vechirka.com.ua/kozacke-kor-nnya-nashogo-m-sta](http://vechirka.com.ua/kozacke-kor-nnya-nashogo-m-sta)

Історик Максим Сінченко у статті "Козацьке місто Єлисавет або До перейменування Кіровограда" пише: "На землях навколо сучасного Кіровограда до XVIII століття існували розрізнені зимівники запорізьких козаків: слободи та хутори. Жителі поселень селилися тут на свій страх і ризик, оскільки перебували на незахищених прикордонних землях. До 1751 року, за версіями краєзнавців, на території сучасного Кіровограда існували слободи, засновані козаками: Кущівка (увійшла до складу міста у XIX ст.), Завадівка, Інгульська слобода, яка пізніше злилась із Лелеківкою (всі увійшли до складу міста у XX ст.) та Знам'янська слобода, заснована старообрядцями. 29 грудня 1751 року імперський сенат видав указ про виселення жителів частини Задніпровських місць, утворення Нової Сербії та побудову земляної фортеці, «которую именовать крепость святыя Елисаветы». В указі не було визначено місця новоствореної фортеці, але очевидно, що мався на увазі південний кордон в межах Нової Сербії. Після оприлюднення указу Знам'янську слободу покинули «безуказні» старообрядці, які поселилися там самовільно.

На початку 1752 року генерал Глебов доручив геодезисту Омелянові Гур'єву обрати місце для майбутньої фортеці. Гур'єв та два його помічники зупинили свій вибір на місці за межами Нової Сербії на правому березі Інгулу, до впадіння Сугоклеї. Якби вони вибрали менш вигідне розташування, наприклад, в Новій Сербії або не на Інгулі, а на Інгульці чи Синюсі, то біля фортеці могло б і не бути міста. Розташування для міста було вигідне, тому що місце було залюднене, зручне, з погляду транспортної розв'язки: дорога на Хаджибей, Крим та з Січі до Польщі. Указ Єлисавети про переселення з території Нової Сербії зустрів серед українців опір. Про це свідчать численні архівні документи: звернення, донесення, рапорти, відомості, сенатські укази.

Намагаючись загасити конфлікт і не допустити переселення українців до Польщі, 18 серпня 1753 року сенат ухвалює указ, яким дозволяє селитися південніше Нової Сербії, зокрема біля місця, де мала бути зведена фортеця святої Єлисавети. Цей указ фактично й дав поштовх утворенню міста".

"Можна констатувати, що виникненню міста сприяла торгівля. У разі відсутності цього чинника поселення біля фортеці не розвивалися б, а з ліквідацією

військової функції фортеця святої Єлисавети та територія навколо неї могли б перетворитися на пустир – так само, як Фортеця святої Анни, яку заснувала імператриця Анна Іоанівна 1730 року на берегах Дону за проектом, подібним до петропавлівської та елизаветинської фортець." "1755 року з'являється магістрат, обирається бургомістр, тобто запроваджується Магдебурзьке право, яке властиве для міст. Виникнення магістрату — це необхідність, оскільки саме ця установа мала право на той час оформлювати купцям документи для виїзду за кордон." (Максим Сінченко "Козацьке місто Єлисавет або До перейменування Кіровограда», газета "День", №177, 2015).

<https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobysci/kozacke-misto-yelysavet>

"Місто біля фортеці виникло одночасно з початком її будівництва, про що свідчать документи того часу. Але певний час воно не мало власної назви і тому фігурувало під локацією базового об'єкту – як Кріпость Святої Єлисавети. Форштадт (*поселення поза фортецею*) складався з кількох слобод і управлявся магістратом, тобто мав своє, окреме від військового, управління. Ніякого указу щодо назви новоствореного міського поселення не надходило і для того, щоб пристосувати назву фортеці до міста, виникали різні варіанти, які зафіксовані в літературі": "Єлисаветбург", Єлисаветполь, Єлисаветгород, Єлисавет, Єлисаветград («Фортеця Святої Єлисавети. Заснування» / Авт.-упор.: А. В. Пивовар, К. В. Шляховий, Є. М. Назаренко, О. М. Мануйлов. – Кропивницький: Видавництво «КОД», 2019. – 40 с.; с. 23-25).

"... місто довкола фортеці виникло за типовою для Європи формулою "Фортеці – попередники міст" («Фортеця Святої Єлисавети. Заснування» / Авт.-упор.: А. В. Пивовар, К. В. Шляховий, Є. М. Назаренко, О. М. Мануйлов. – Кропивницький: Видавництво «КОД», 2019. – 40 с.; С. 31).

Дослідник історії Володимир Поліщук у своїй книзі (на с. 111) написав: "Місто Єлисаветград-Зінов'ївськ-Кірово-Кіровоград-Кропивницький бере свій початок від фортеці Святої Єлисавети." (Збірка "Сто років тому" / Поліщук В. – Кропивницький:, 2017. – 143 с.). "Історія нашого краю у 18 столітті унікальна – він формувався на військових засадах. Передісторія Кропивницького та Кіровоградської області починається з будівництва земляних фортець, у центрі лінії яких була фортеця Святої Єлисавети, – зазначив Костянтин Шляховий." (с. 12 цього ж збірника).

Сам Костянтин Шляховий як фаховий історик міркує так: "Будівництво фортеці регламентувалося Сенатським указом від 31 березня 1754 року (№ 10203), закладання відбулося 18 червня 1754 року. Цю дату (з урахуванням старого календарного стилю) і треба вважати днем заснування міста Єлисаветграда, але в літературі трапляються й інші датування – 1752 і 1753 роки." "У довідникових виданнях роком набуття Єлисаветградом статусу міста зазначається 1775 рік. Але, вже 1755 року Єлисаветградський форштадт мав свій магістрат, який управляв міщанською слободою. У тому ж році за дорученням Сенату в Герольдмейстерській конторі був складений герб для канцелярських потреб фортеці Св. Єлисавети, який разом з описом і тлумаченням був представлений на затвердження у Сенат. Цим гербом у вигляді печатки користувалися для затвердження ділових паперів. Отже був магістрат, герб, високий адміністративний статус – спочатку центр Слобідського козацького полку, який складався з 28 сотень, поселених у 38 селах, потім (з 1764 року) – центр Єлисаветградської провінції, яка складалась з 70 округів, а з 1776 року – з трьох повітів. Крім того, фортеця Св. Єлисавети цілий рік, з 22 березня 1764 року до 26 березня 1765 року, була губернським центром новоствореної Новоросійської губернії. Що ще треба, щоб називатися містом? Мабуть, не вистачало відповідної назви." (К. В. Шляховий "До історії найменування та перейменування міста Єлисаветграда").

[https://web.archive.org/web/20140415224541/http://www.regionalmuseum.kr.ua/ashl/shl14\\_u.html](https://web.archive.org/web/20140415224541/http://www.regionalmuseum.kr.ua/ashl/shl14_u.html)

"18 червня – день заснування фортеці Святої Єлисавети. Історики вважають цю дату помилковою.

18 червня – день заснування фортеці Святої Єлисавети – бастіону, який став початком теперішнього Кропивницького. Про це, зокрема, можна прочитати на сайті обласної наукової бібліотеки імені Чижевського. Три роки тому знайшли документ, який вказує на те, що місто започатковане 12 червня. Про це Українському радіо: Кропивницький розповів історик-краєзнавець, кандидат історичних наук, завідувач кафедри історії України Центрального педагогічного університету імені Володимира Винниченка Олександр Чорний.

"18 червня, як дата заснування міста, зафіксована у відповідній довідці, розміщеній на сайті обласної бібліотеки, у статті про Кропивницький у Вікіпедії, ця дата фігурує в ряді досліджень, у тому числі, в посібнику для школярів "Кіровоградщина. Історія рідного краю", – говорить Олександр Чорний.



У 2017 році історик Анатолій Пивовар в Центральному державному історичному архіві України в Києві знайшов документ, який вказує на іншу дату заснування міста – 12 червня 1754 року. "Під цією датою значиться запис, що на запрошення командира Нової Сербії генерал-майора Івана Глебова прибули священники із монастирів Лівобережної України і з містечка Крилова, правонаступником якого зараз вважається місто Світловодськ, які по відповідному чину, з молитвою та процедурою освячення, заклали фортецю Святої Єлисавети", – розповідає історик".

<https://suspilne.media/41865-18-cervna-den-zasnuvanna-forteci-svatoi-elisaveti-istoriki-vvazaut-cu-datu-pomilkovou/>

К. Шляховий, провідний науковий співробітник відділу охорони пам'яток історії та культури, зазначає: "... була побудована фортеця Святої Єлисавети, біля неї виникло місто, яке з 1775р., після офіційного отримання міського статусу, стало називатися Єлисаветградом." ("Формування адміністративно-територіального устрою Кровоградської області").

<http://library.kr.ua/kray/shl.html>

Хоча, пояснюючи, Костянтин Шляховий у матеріалі "Історичне значення імені Єлисавети для нашого міста" пише: "міський статус фортечного поселення отримувався одночасно з побудовою фортеці."

<http://library.kr.ua/kray/shlakhovoy/elname.html>

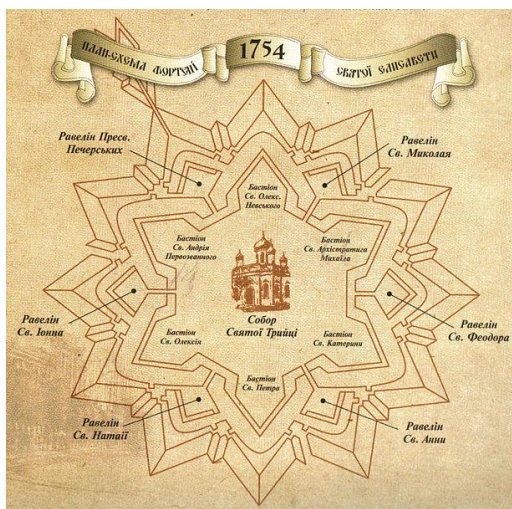
К. Шляховий пояснює: "Фортецю Св. Єлисавети було побудовано біля південної межі Нової Сербії – військово-поселенської області, створеної в 1752 році для оборони Південної України від нападів турків і кримських татар. Указ про створення на правому березі Інгулу фортеці підписаний імператрицею Єлизаветою 11 січня 1752 року. Проект затверджений 30 липня 1752 року. Вибір місця розташування обумовлений приблизно рівною відстанню від вже існуючих тоді фортець – Архангельської (тепер – Новоархангельськ) на Синюсі та Мішуриноріжської на Дніпрі, що створювало оборонну лінію з трьох великих укріплень, проміжки між якими захищалися новосербськими шанцями та

козацькими форпостами." ("Фортеця Святої Єлисавети. Історична довідка").  
<http://library.kr.ua/kray/shlakhovoy/fortecia.html>

Юрій Матівос у своїй книзі "Вулицями рідного міста" на с. 6 пише: "1775 року лівобережне поселення Поділ одержало статус міста з назвою Єлисаветград...". Але на с. 9 пише: "Водночас з Подолом на правому березі виникали поселення (слободи) військові, або казенні. Найбільші серед них — вже згадуваний Новокозачин (його ще називали Солдатська слобода), Грецька, Артилерійська (Пулківська), Чечора. Вони були підпорядковані військовій адміністрації в особі коменданта фортеці. Розбудовувалися суміжні слободи, які пізніше стали передмістями: Ковалівка, Криничувате (Велика Балка), Кущівка, Катранівка, Завадівка, Масленіківка та інші. Із названих слобід у 1775 році й було утворене місто. Воно одержало назву Єлисаветград."

[http://www.kr-rada.gov.ua/site/uploads/files/1/Istoria-zasnivannya-mista/Vulyca%20ridnogo%20mista\\_2017.pdf](http://www.kr-rada.gov.ua/site/uploads/files/1/Istoria-zasnivannya-mista/Vulyca%20ridnogo%20mista_2017.pdf)

На плані-схемі фортеці святої Єлисавети вказаний рік, від якого традиційно ведеться відлік заснування міста: 1754.



"Наше місто засноване за класичною європейською формулою «Фортеці – попередники міст». Тож якби не було фортеці Св. Єлисавети, то навряд чи було б і місто Кіровоград. На теренах нинішньої Кіровоградщини багато населених пунктів, які старіші за обласний центр, але їм чомусь не судилося розбудуватися. А Кіровоград, який почав розростатися від фортеці, набув тих обрисів, які він має сьогодні." (Володимир Полішук. «Будинок, якого вже немає». – Кіровоград. 2014. – С. 49).

Однак Український інститут національної пам'яті заперечує: "...фахівці наголошують: якби не було козацьких поселень – зокрема, Інгульської слободи – місто тут ніколи б не розвинулося і фортецю російська імперська адміністрація не будувала б."

<https://old.uinp.gov.ua/news/istoriki-poyasnili-elisavetgrad-nazivali-na-chest-rosiiskoi-tsaritsi-ne-svyatoi>

Експертний висновок (Історична експертиза) Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України: "Враховуючи ж логіку заснування запорожцями поселень, козаки неминуче використали б переваги місця, на якому локалізовано нинішній Кіровоград для заснування містечка. Однак природній хід речей було порушено Російською імперією".

[https://old.uinp.gov.ua/sites/default/files/vysnovok\\_1.pdf](https://old.uinp.gov.ua/sites/default/files/vysnovok_1.pdf)

"1 січня 1752 року імператриця Єлисавета Петрівна видала указ про її заснування. З ряду причин фортецю урочисто заклали лише 18 червня 1754-го. У 1764-му, з утворенням Єлисаветградської провінції у складі Новоросійської губернії, фортеця стала адміністративним центром провінції і одночасно впродовж року була центром губернії до переведення її канцелярії у Кременчук. За адміністративно-територіальною реформою 1775-го Єлисаветградська провінція розділена на повіти і Єлисаветград став повітовим містом, з центром у міщанській його частині. Фортеця ще довгий час визначала культурне життя міста. 1784-го Новоросійська губернія була перейменована на Катеринославське намісництво, Єлисаветградська провінція скасована, а Єлисаветград став повітовим містом намісництва. Згідно Міського положення від 21 квітня 1785-го утворена міська дума. На початку ХІХ ст., у зв'язку з обтяжливими для Росії війнами і початком кризи феодальної системи, темпи розвитку міста помітно знизилися. Фортечні споруди старіли, проте офіційно фортеця була скасована лише у 1805-му. У подальшому місто завжди було штатним центром певних адміністративних одиниць і цей великий досвід став причиною його призначення обласним центром, утвореної 10 січня 1939 року Кіровоградської області.

Останніми роками точаться дискусії щодо назви міста. Одні краєзнавці стверджують, що на території сучасного Кіровограда були поселення у часи козаччини, і тому місто повинне носити відповідне ім'я. Інші показують історичні



документи, на яких не позначені ці поселення. Звісно, у степах нашого краю тисячоліттями жили різні народи, про що свідчать розкопані десятки курганів та поселень. Але чомусь на їхньому місці сьогодні немає ні міст, ні сіл. Навіть знахідки на теренах Кіровограда місць, де проживали давні люди, приміром випадково знайдена на Кушівці майстерня з виготовлення кам'яних сокир, не мали ніякого впливу на зародження нашого міста." (Володимир Поліщук. «Будинок, якого вже немає». – Кіровоград. 2014).

Однак Петро Кизименко як науковий співробітник Кіровоградського краєзнавчого музею закінчує свою працю "Козаки не за порогами, або Сучасна територія Кіровоградщини як невід'ємна складова частина "Вольностей війська Запорозького", 1992 р.: "не слід забувати, що запорожці були однією з причин заснування міста. Не будь козаків – не було б і міста" (с. 24). "На території сучасної Кіровоградщини запорозькі зимівники виникали вже з другої половини XVI століття. Перші з них з'явилися на території сучасного обласного центру" (с. 9).

Краєзнавець В. Поліщук, описуючи великий герб міста, написав: "З давніх часів у верхів'ях Інгулу гніздяться лелеки. Можливо, з цим пов'язана легенда про козака Лелеку, який заснував тут у XVIII ст. свій хутір. З часом на місці зимівника виросло село Лелеківка, яке пізніше увійшло до складу міста. З обох боків герба щитотримачі – срібні лелеки, які відображають усе це в алегоричній формі." («Там, де Інгул круто вився»/ Поліщук В. – Кіровоград:, 2016. – С. 16).

Мені здається, визначити точну дату створення нашого міста неможливо, бо під питанням не лише день, і не тільки місяць, і навіть не рік — а можливо, століття.

Відзначення Дня міста Кропивницького (у третю суботу вересня) пов'язане з тим, що "Пам'ять святої праведної Єлисавети вшановується 18 (по-старому – 5) вересня. Тоді ж і святкується в Кіровограді день міста." (К. Шляховий "Історичне значення імені Єлисавети для нашого міста").

<http://library.kr.ua/kray/shlakhovoy/elname.html>

Але на практиці святкування Дня міста прив'язане до суботи, а не до 18 вересня. Тому умовним є і день, і місяць (бо з вереснем не пов'язане заснування цієї

фортеці). А на рік заснування існують різні погляди, зрештою і на століття також є неоднозначні трактування...

Статус поселення – місто – найлогічніше, дала фортеця; а саме поселення, напевно, утворювалося не тільки нею.

"Насправді наше славне місто набагато давніше, ніж вважається, – і тому у нас є ще більше підстав пишатися глибиною історії краю" (з мого виступу як ведучого на Дні міста Кіровограда, вересень 2011 р.)

Таким чином, можна прийти до висновку, що сучасне місто Кропивницький утворилося з козацьких поселень і поселень від фортеці святої Єлисавети.

Якщо сформулювати, що місто засноване виключно "відфортечним" поселенням, то постає питання: а чому ж не враховано "дофортечні" поселення на території міста? У той час тут же жили люди і до заснування фортеці святої Єлисавети!

Поселення часів російської колонізації розширювалося в діаметрі. А чому не можна припустити, що поселення Лелеківки, Завадівки, імовірних Ковалівки, Куцівки та інших розширювалися б навколо Інгулу, поки не перетнулися б і об'єдналися в єдине місто. Власне, з приєднанням до центральної частини (Подолу) Лелеківки, Завадівки, розширенням Куцівки у XIX ст., селища Нового у 2020 р. та інших так і відбулося.

Однак стверджувати, що місто неодмінно утворилося б саме об'єднанням окремих козацьких поселень в єдине ціле, звісно, не можна. Як і не можна стверджувати, що місто могло утворитися тільки завдяки однойменній фортеці.

Відтак доречно визнати, походження сучасного населеного пункту пов'язане і з козацькими поселеннями (починаючи від другої половини XVI століття), і зі спорудженням фортеці святої Єлисавети (з середини XVIII століття) та похідних від неї поселень. Сучасне місто і в назвах мікрорайонів, і в територіях, і в населенні, і в часових межах поєднало історію і козацьких поселень, і російської розбудови.

Як про мене, то доволі доречно символікою передає історію заснування сучасний великий герб міста.

На великому гербі міста обабіч зображено лелек, які підтримують малий герб із фортецею в центрі. Таким чином на сучасному гербі міста поєднано символікою козацьку минувшину поселення (зображенням лелеки як символу прізвища

засновника Лелеківки) і російського відфортечного заселення міста (зображенням фортечної зірки).

Мабуть, у цьому поєднанні історичних площин ємнісно і відображено заснування міста Кропивницького.

## Питання найменування нашого міста:

хто? де? коли?

Я чітко подаю всі основні знайдені мною факти й аргументи про найменування даного міста і окремо доповнюю їх своїми міркуваннями.

Перед тим, як розбиратися в питанні найменування міста Кропивницького, потрібно зазначити, що мова піде про всі ймовірні найменування поселень на території даного міста.

Історик, краєзнавець Сергій Шевченко у своїй книзі "Лицарі українського степу" писав: "А на території нинішнього Кіровограда зимівники запорозьких козаків виникли ще в II полонині XVI століття. Зокрема, до будівництва фортеці св. Єлисавети на початку 1750-х років, як писав елисаветградський краєзнавець П.Рябков "тут уже був зимівник запорожця Завади". Відомий добре і зимівник Лелеки." (с. 217). «Назва Завадівка дійшла до наших днів." (с. 302). (Шевченко С. І. «Лицарі українського степу: Збірка статей (1983 – 2008 рр.)». – Кіровоград: 2008. – 376 с.).

<http://library.kr.ua/elib/shevchenkos/lycari.pdf>

"У 1770-их роках біля Ковалівки у російськомовних документах фіксувалися Кринична балка та Криничний хутір. Усі три україномовні назви мають свідчити про давніше їх заснування корінними мешканцями, аніж було засновано фортецю Святої Єлисавети колонізаторами." (інтерв'ю Ю. Лісниченка із Сергієм Шевченком "Козацьке коріння нашого міста").

[vechirka.com.ua/kozacke-kor-nnya-nashogo-m-sta](http://vechirka.com.ua/kozacke-kor-nnya-nashogo-m-sta)

Юрій Матівос у своїй книзі «Вулицями рідного міста» пише: "1775 року лівобережне поселення Поділ одержало статус міста з назвою Єлисаветград, у 1924-1934 називалося Зінов'євськом, 1934-1939 — Кірове, з 1939 — Кіровоград, з 2016 — Кропивницький."

Тобто, за Ю. Матівосом, поселення Поділ змінило назву на Єлисаветград.

"Тому 1755 року спеціальним царським маніфестом розкольникам дозволили вернутися, щоб вони заснували тут «особливе військове поселення», а самі вступили до щойно створеного козацького полку на зразок Слобідського. Охочих знайшлося немало, вони виділилися в окреме поселення, яке назвали Новокозачин." "Новокозачин існував до скасування Нової Сербії (1764 р.)." "Водночас з Подолом на правому березі виникали поселення (слободи) військові,

або казенні. Найбільші серед них — вже згадуваний Новокозачин (його ще називали Солдатська слобода), Грецька, Артилерійська (Пулківська), Чечора."

Тобто, за Ю. Матівосом, одночасно з Подолом існувало поселення з назвою Новокозачин та інші. («Вулицями рідного міста» / Юрій Матівос. — Вид. 2-ге, оновл. та доповн. — Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2016. — 186 с.).

[http://www.kr-rada.gov.ua/site/uploads/files/1/Istoria-zasnivannya-mista/Vulyca%20ridnogo%20mista\\_2017.pdf](http://www.kr-rada.gov.ua/site/uploads/files/1/Istoria-zasnivannya-mista/Vulyca%20ridnogo%20mista_2017.pdf)

Історик Костянтин Шляховий у своєму матеріалі "Історичне значення імені Єлисавети для нашого міста" пише: "Фортеця Святої Єлисавети була побудована на порожньому місці, але з утворенням у тому ж році (указ 14 травня 1754 року) Слобідського козачого полку (пізніші історики для уникнення плутанини зі слобожанськими козацькими полками називали його Ново-Слобідським, або Ново-Козачим) швидко була оточена слободами цього новоутвореного військового поселення."

Тобто, за К. Шляховим, Ново-Козачий або Ново-Слобідський полк утворював військові поселення біля фортеці святої Єлисавети одночасно з її будівництвом.

"Слободи Новокозачин ніколи не існувало. Автор курйозу, маловідомий живописець С. Давидович, у науково-популярному виданні "Живописная Россія" (1898) написав, що після 1755 року російські розкольники утворили військове поселення "Ново-Казачьинь". Одна справа, що це не зовсім так (Слобідський козацький полк сформований трохи раніше і в основному з козаків та посполитих Миргородського козацького полку, а розкольники пізніше його тільки поповнили), а друга – що автор говорить не про окрему слободу (яких у полку на момент утворення було 28), а про військове поселення, тобто великий регіон, як це словосполучення в ті часи розумілося. Те, що у виданні ця поселенська територія називається поселенням Ново-Казачьїном, а не Новокозачим, можливо і не вина С. Давидовича, а звичайна помилка типографського складача і редактора, які невірно розібрали його рукопис. Але уважно треба читати не тільки рукописи, а й вже видані книги. Так непохитна довіра до друкованого слова породила ще один привабливий міф."

"Щодо назви ЄЛИСАВЕТГРАД, то вона виникла природним шляхом як синонім до виразу ФОРТЕЦЯ СВЯТОЇ ЄЛИСАВЕТИ, і тому не має офіційної дати виникнення. У XVIII столітті слово град ще розумілося у своєму першому значенні, тобто захищене (град, гард – архаїзм, що означає захист) укріпленням місце. Перша складова частина слова (Єлисавет) становить скорочення самої назви фортеці. Документально поняття елисаветградський почало вживатися з 1764 року, коли за указом від 22 березня була утворена Єлисаветградська (не Єлисаветська, як писалося в неофіційних документах, та повторювалося пізнішими неухважними



дослідниками) провінція та тим же числом сформований Єлисаветградський пікінерний полк. Через те, що управління провінцією знаходилося не у форштадті, а у фортеці, перша (полкова) рота полку теж не у форштадті, а в Мурзинці (біля теперішньої Нової Праги), то самі форштадти, не маючи адміністративного статусу, продовжували називатися по-старому – Биковським, Пермським, Подолом. Биковське передмістя включало Грецьку та Артилерійську (інакше - Пулківську) слобідки, Пермське – Солдатську слобідку і колишні Пермські полкові табори. Тільки у 1775 році, коли Єлисаветградська провінція, згідно указу від 14 лютого, була поділена на повіти, назва Єлисаветград починає офіційне вживання, бо адміністративний центр повіту знаходився не у фортеці, а у її форштадті. З 1784 року Єлисаветград став ще більше значнішим і відомим, бо саме цього року указом від 22 січня він був призначений повітовим центром Катеринославського намісництва, а фортеця Святої Єлисавети з ліквідацією провінцій втратила свій адміністративний статус (у тому ж році статус собору перейшов від фортечної Троїцької церкви до подільської Успенської церкви). Таким чином роз'яснюється причини різного датування заснування міста та появи його назви."

"Єлисавета Петрівна (1709 – 1761), російська імператриця у 1741 – 1761 роках, була донькою Петра Першого і Катерини I." "Відмітивши роль Єлисавети Петрівни в заснуванні нашого міста та її відношення до України, необхідно ще раз повторитись, що ім'я міста походить від назви фортеці, яка спричинила його виникнення. Фортеця ж була названа на честь святої праведної Єлисавети, дружини священника Захарія і матері Іоанна Хрестителя, якого народила в літньому віці. Праведна Єлисавета була родичкою (вважається тіткою) Пресвятої Діви Марії, яку перша, після Благовіщення, привітала як Благословенну між жінками і як Матір Божу. На місці цієї знаменної зустрічі тепер знаходиться православний жіночий монастир, заснований у XIX столітті та названий за місцевістю Горненським. Православна церква вшановує ще святу Єлисавету Константинопольську – ігуменю константинопольського монастиря святих Косми і Даміана. Але про те, що фортеця названа на честь святої праведної Єлисавети свідчать вживання в документах саме такої титулатури, а також згадки про вівтар святих праведних Єлисавети і Захарія в соборній церкві Святої Живоначальної Трійці, що діяла у фортеці у 1755 – 1813 роках. Єлисавета з єврейської мови означає Богошанувальницю, або ту що заприсягалася служити Богу. Це ім'я надихає на добрі справи та надає духовної спрямованості. Пам'ять святої праведної Єлисавети вшановується 18 (по-старому – 5) вересня. Тоді ж і святкується в Кіровограді день міста."

"Так, свята праведна Єлисавета була небесною покровителькою імператриці Єлисавети Петрівни, і, очевидно, що це й обумовило вибір назви для фортеці, але факт того, що вона названа іменем святої підтверджується документами, а те, що при тому мали на думці, вже не суттєво."

<http://library.kr.ua/kray/shlakhovoy/elname.html>

“В Україні, та навіть у Росії, не було культу святої Єлисавети, також не зводили церков на її честь. У місті ніколи не існувало жодної церкви святої Єлисавети. Це було б неможливим, якби місто назвали на її честь. Офіційний герб Єлисаветграда, затверджений 1845 року, містить вензель цариці Єлисавети Петрівни. Тож Російська імперія ніколи не приховувала, що місто ушлявлює саме її”, — говорить доктор історичних наук Віктор Брехуненко. ("Історики пояснили: Єлисаветград називали на честь російської цариці, а не святої").

<https://old.uinp.gov.ua/news/istoriki-poyasnili-elisavetgrad-nazivali-na-chest-rosiiskoi-tsaritsi-ne-svyatoi>

Експертний висновок щодо перейменування міста Кіровограда» (№31-1 від 25.08.2015 р.) НАНУ "Інститут історії України" і "Науково-дослідний інститут козацтва" наступний: "Протягом 1752 - 1754 рр. згідно з рішенням імператриці Єлисавети («Єлисавети») Петрівни та Сенату Російської імперії на місці сучасного Кіровограда виникло військове поселення у вигляді фортеці. Це поселення було названо на честь її засновниці, спадкоємниці російського імператора Петра I. Воно отримало назву церковної покровительки Єлисавети Петрівни - Святої Єлисавети."

Експертний висновок (Історична експертиза) Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України: "Назва фортеці віддзеркалює російську традицію використати перегук царських імен та імен святих, щоб через топоніміку вкорінити ідею про нібито питому російськість території. Так, називаючи столицю на честь Петра I, нарекли місто Санкт-Петербургом. Аналогічний підхід використано й у випадку з фортецею Святої Єлисавети."

[https://old.uinp.gov.ua/sites/default/files/vysnovok\\_1.pdf](https://old.uinp.gov.ua/sites/default/files/vysnovok_1.pdf)

"Щодо первісної назви міста «Єлисаветград», то не існує ніяких документів, приміром царських указів, які б стверджували, коли і хто дав таке ім'я. Місто (магістрат, тобто міське управління, у форштадті був заснований ще 1755-му), розрослося від фортеці і складалося із слобід, або передмість, які формально не підпорядковувалися фортеці, але деякий час не мали власної назви. До адміністративно-територіальної реформи 1775-го і фортеця, і міщанське поселення у документах того періоду фігурують під однією назвою – фортеця Св. Єлисавети. Цікаво, що й досі не знайдено жодного документу щодо найменування міста Єлисаветградом. Тож виникає умовивід, що назва виникла природним, а не вольовим шляхом. Тобто, це була народна побутова інтерпретація назви фортеці з метою пристосування її до міської традиції. Коли слово «Єлисаветград» міцно закріпилося у мові місцевих жителів, його стали вживати і в офіційних документах.

Цікаву версію механізму найменування міста запропонував найкомпетентніший знавець історії краю А.В.Пивовар. Він вважає, що цій назві ми зобов'язані французам, а саме видатному картографу Ж.Б. де Анвілю. На своїй карті 1760 року, за аналогією з сусідніми Миргородом (Новомиргородом) і Архангелгородом (Новоархангельськом), він зазначив Єлизабетгород. Анвілю було добре відомо, що фортеця Св. Єлисавети, яка позначена на картах, це не тільки укріплення, а й швидко зростаюче місто. Авторитет члена Паризької і Петербурзької академій наук був настільки високим, що подібна уніфікація, тільки з заміною частини «город» на більш урочисту давньослов'янську форму «град» отримала життя." (Володимир Поліщук. "Будинок, якого уже немає". – Кіровоград, 2014).

"Місто біля фортеці виникло одночасно з початком її будівництва, про що свідчать документи того часу. Але певний час воно не мало власної назви і тому фігурувало під локацією базового об'єкту – як Кріпость Святої Єлисавети. Форштадт (*поселення поза фортецею*) складався з кількох слобод і управлявся магістратом, тобто мав своє, окреме від військового, управління. Ніякого указу щодо назви новоствореного міського поселення не надходило і для того, щоб пристосувати назву фортеці до міста, виникали різні варіанти, які зафіксовані в літературі": "Єлисаветбург", Єлисаветполь, Єлисаветгород, Єлисавет, Єлисаветград («Фортеця Святої Єлисавети. Заснування / Авт.-упор.: А. В. Пивовар, К. В. Шляховий, Є. М. Назаренко, О. М. Мануйлов. – Кропивницький: Видавництво «КОД», 2019. – 40 с.; С. 23-25).

"Назва Єлисаветград вперше в російських джерелах фіксується 1773 року", "була офіційно визнана та зафіксована в діловодстві та картографії Російської імперії під впливом європейської картографічної традиції" («Фортеця Святої Єлисавети. Заснування» / Авт.-упор.: А. В. Пивовар, К. В. Шляховий, Є. М. Назаренко, О. М. Мануйлов. – Кропивницький: Видавництво «КОД», 2019. – 40 с.; с. 32).

Дуже промовиста символіка герба міста Єлисаветграда 1845 р. (див. документ "Висновки щодо символіки герба міста Єлисаветграда 1845 р.).

[https://old.uinp.gov.ua/sites/default/files/vysnovok\\_4.pdf](https://old.uinp.gov.ua/sites/default/files/vysnovok_4.pdf)

"У травні 1752-го влада доручила Геральдмейстерській конторі скласти герб фортеці. 12 квітня 1755-го надійшов проект за підписом геральдмейстера Василя Адодурова та колежського асесора Михайла Приклонського. «Под золотою імператорскою короною в середині щита в лазурному полі розположен золотою

вензель "Е. И. В." - Ее Императорское Величество..." (В. Поліщук "Там де Інгул круто вився", с. 15).

Тобто на гербі фортеці представлення цариці.

"І лише 6 серпня 1845-го герб Єлисаветграда був затверджений імператорським указом. Хто його автор – невідомо. Герб являв собою геральдичний щит французького типу, розділений по горизонталі на два поля. У верхньому золотому полі знаходився Державний герб Російської імперії (ознака військового поселення), а в нижньому червоному полі - земляне укріплення (фортеця), всередині якої вензель Імператриці Єлизавети Петрівни з датою 1754..." (В. Поліщук "Там де Інгул круто вився", с. 15).

Вензель саме Імператриці Єлизавети!

І лише на сучасному гербі міста розмістили вензель «СЄ», тобто святої Єлизавети.

[https://kr-rada.gov.ua/simvolika\\_mista/](https://kr-rada.gov.ua/simvolika_mista/)

Історик Максим Сінченко у статті "Козацьке місто Єлисавет або До перейменування Кіровограда" пише:

"І до проголошення УНР, і в часи її існування в українських активістів був лише один варіант перейменування міста – Єлисавет."

"...ситуація наприкінці XVIII століття була іншою. Назва Єлисавет використовувалась в офіційних документах на рівні з Єлисаветградом.

Офіційно статус міста — теперішній Кіровоград — отримав через 30 років після появи назви Єлисавет 1784 року одночасно з офіційним затвердженням назви Єлисаветград (так само 1784 року були затверджені назви Костянтиноград та Павлоград). В історіографічній традиції прийнято вважати 1775 рік роком появи назви Єлисаветград. Офіційного документа, який би затвердив цю назву, не існує, але можна констатувати, що після 1775 року назви Єлисаветоград та Єлисаветград почали вживатися в офіційних документах паралельно з назвою Єлисавет.

Важливо й те, що назва Єлисаветград виникла після руйнування Січі. До 1775 року на території сучасних України та Росії не існувало жодного міста з другим коренем «град». Натомість були: Новгород, Миргород, Білгород. Саме після 1775 року імперська влада активно змінювала козацькі топоніми на балканські через захоплення Катериною II та Потьомкіним топонімами з батьківщини православ'я. У цей період з'являються назви грецьких колоній, численні «полі», від грецького «поліс» — «місто» та «гради» — від болгарського «град» — «місто»."

"До 1751 року, за версіями краєзнавців, на території сучасного Кіровограда існували слободи, засновані козаками: Кущівка (увійшла до складу міста у ХІХ ст.), Завадівка, Інгульська слобода, яка пізніше злилась із Лелеківкою (всі увійшли до складу міста у ХХ ст.) та Знам'янська слобода, заснована старообрядцями."

"У козацьких рапортах згадується місто Єлисавет паралельно з Єлисаветинською фортецею (Фортецею св. Єлисавети). Так само перше нанесення назви Єлисавет на карти було паралельним із нанесенням Єлисаветинської фортеці. На карті француза Роберта де Вагонді «Південна частина європейської Росії... 1754» назва міста пишеться двома словами — Єлисавет Город (в той же час місто Орлик позначене як Орелгород), а саме місто нанесено на карту правильно: на лівому березі Інгулу. На додатковій вставці до карти фортеця святої Єлисавети також вказана правильно: на правому березі Інгулу."

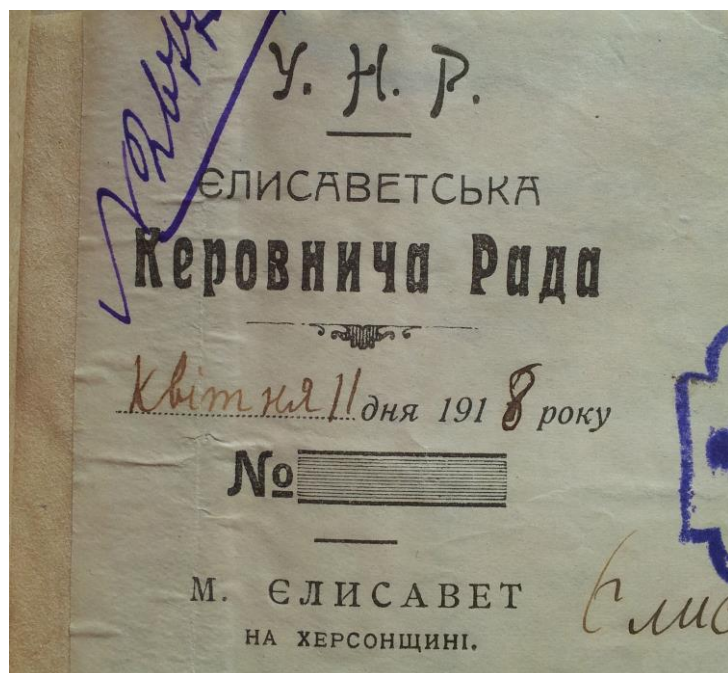
"Не оминула назву Єлисавет і народна творчість. «Ой з-під города, з-під Єлисавета сизі орли відлітали», — співається в пісні, яка описує події 1757 року. В різних варіантах пісні згадуються різні назви: Єлисавет, Ялисавет, Лизавет."

"(Єлисаветград, 1918 — Єлисавет, 1919 — Єлисаветград, 1924 — Зінов'євськ, 1934 — Кірове, 1939 — Кіровоград)."

<https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci/kozacke-misto-yelysavet>

Назва міста "Єлисавет" на документах 1918 року (див. документ Єлисаветської керовничої ради).

Фото. «Фрагмент фірмового бланку Єлисаветської Керовничої Ради м. Єлисавета 11.04.1918». ДАКО, Ф.78, оп.1, спр.721, арк.12.



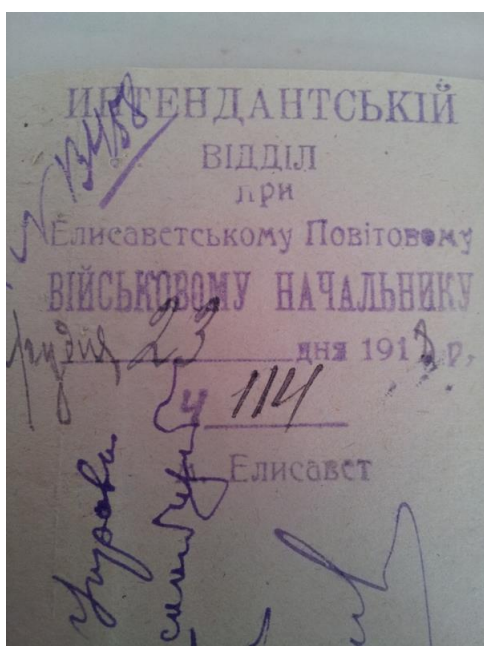


На печатці того ж року стоїть місто "Єлісавет" (див. документ повітового старости м. Єлісавета).

Фото. «Печатка на документі 1918 року представника центральної влади (УНР та УД) повітового старости міста Єлісавета (тепер Кіровоград)». ДАКО, Ф.78, оп.1, спр.746, арк.6.



Відповідно – "Єлісаветському повітовому військовому начальнику" (див. штамп на листі „Интендантській Відділ при Єлісаветському Повітовому Військовому Начальнику”):



<https://rk.kr.ua/chomu-kirovograd-ne-dnipropetrovsk-a-elisavet-ne-sicheslav>

А ще: печатка Єлисаветської Керовничої Ради (див. фотографію).



Тобто Єлисаветград перейменовано на Єлисавет (варіант назви: Єлісавет).

"У 1918-МУ «ВІЛЬНІ КОЗАКИ» ПЕРЕЙМЕНУВАЛИ ЄЛИСАВЕТГРАД У НЕЗОВИЙ" – так називається один із матеріалів В. Поліщука у якому написано: "На початку 1918 року Єлисавет було перейменовано Стратегічною Радою Глодоського Вільного козацтва на Незовий", – згадував Мелешко." (збірник "Неатрибутоване місто", с. 28-30).

<http://library.kr.ua/elib/polishuk/neatrybmisto.pdf>

У статті Ольги Степанової "Білі плями історії: Єлисаветград 1917-1918" написано: "Юрій Митрофаненко розповідає, що в 1917-1918 роках наше місто в офіційних документах називали по-різному:

– По-перше, в той період більшовики почали використовувати назву ЄлиЗаветград, через «З». У них логіка була така: ніяких святих, краще хай буде імператриця ЄлиЗавета, ніж Свята ЄлиСавета.

Глодоське вільне козацтво назвало місто Низовий. У березні 1918 року відбулася територіально-адміністративна реформа, губернії були скасовані, Україна мала бути поділена на землі: Запоріжжя, Слобожанщина і т.п. Наша територія мала потрапити до землі під назвою Низ. І центр території відповідно назвали Низовий. Але, треба сказати, ця назва не прижилася, нею насправді ніхто не користувався.

В українських документах тих часів частіше зустрічається назва Єлисавет, або Лисавет, Лизавет. Навіть у серйозних документах, наказах командування вживаються різні варіанти. Це пов'язано з тим, що офіційного перейменування не було, правопис не був затверджений. Просто українська влада почала використовувати ту назву міста, яку завжди використовували україномовні люди."

<http://uc.kr.ua/2017/11/21/bili-plyamy-istoriyi-yelysavetgrad-1917-1918/>

"Якщо в недавньому 2015 році, під час перейменування Кіровограда, було більше 50 варіантів назв, то в 1924 році їх було лише чотири. Це Зінов'євськ, на честь Григорія Овсійовича Зінов'єва, Троцьк або Левград, на честь Лева Давидовича Троцького та Ілліч – на честь усопшого Володимира Ілліча." (відповідає Олександр Чорний, кандидат історичних наук, завідувач кафедри історії України Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, у матеріалі "Екскурс у минуле. Як Єлисаветград став Зінов'євськом").

<https://cbn.com.ua/2020/01/13/ekskurs-u-mynule-yak-yelysavetgrad-stav-zinov-jevskom/>

Радянська влада вирішила "перейменувати м. Лисаветград у м. Зінов'євськ" (7-го серпня 1924 р.)

[https://uk.wikisource.org/wiki/%D0%97%D0%A3%D0%A0%D0%A0%D0%A1%D0%A3%D0%A3/1924/1/20/%D0%9F%D1%80%D0%BE\\_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B9%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F\\_%D0%BC.\\_%D0%9B%D0%B8%D1%81%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4%D1%83\\_%D0%B2\\_%D0%BC.\\_%D0%97%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%B2%27%D1%94%D0%B2%D1%81](https://uk.wikisource.org/wiki/%D0%97%D0%A3%D0%A0%D0%A0%D0%A1%D0%A3%D0%A3/1924/1/20/%D0%9F%D1%80%D0%BE_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B9%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%BC._%D0%9B%D0%B8%D1%81%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4%D1%83_%D0%B2_%D0%BC._%D0%97%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%B2%27%D1%94%D0%B2%D1%81)

%D1%8C%D0%BA\_%D1%96\_%D0%9B%D0%B8%D1%81%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97\_%D0%BE%D0%BA%D1%80%D1%83%D0%B3%D0%B8\_%D0%B2\_%D0%97%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%B2%27%D1%94%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%83\_%D0%BE%D0%BA%D1%80%D1%83%D0%B3%D1%83

В іншому документі: "переназвати м. Єлісаветград на м. Зінов'євськ" (5 вересня 1924 р.)

[https://uk.wikisource.org/wiki/%D0%97%D0%97%D0%9D%D0%A0%D0%A1%D0%A3%D0%A1%D0%A0%D0%A1%D0%A0/1924/1/8/%D0%9F%D1%80%D0%BE\\_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%B0%D0%B7%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F\\_%D0%BC\\_%D0%84%D0%BB%D1%96%D1%81%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4%D1%83\\_%D0%BD%D0%B0\\_%D0%BC\\_%D0%97%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%B2%27%D1%94%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA\\_%D1%96\\_%D0%84%D0%BB%D1%96%D1%81%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97\\_%D0%BE%D0%BA%D1%80%D1%83%D0%B3%D0%B8\\_%D0%BD%D0%B0\\_%D0%97%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%B2%27%D1%94%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%83](https://uk.wikisource.org/wiki/%D0%97%D0%97%D0%9D%D0%A0%D0%A1%D0%A3%D0%A1%D0%A0%D0%A1%D0%A0/1924/1/8/%D0%9F%D1%80%D0%BE_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%B0%D0%B7%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%BC_%D0%84%D0%BB%D1%96%D1%81%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4%D1%83_%D0%BD%D0%B0_%D0%BC_%D0%97%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%B2%27%D1%94%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA_%D1%96_%D0%84%D0%BB%D1%96%D1%81%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97_%D0%BE%D0%BA%D1%80%D1%83%D0%B3%D0%B8_%D0%BD%D0%B0_%D0%97%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%B2%27%D1%94%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%83)

Тобто в 1924 році Єлісаветград (Єлизаветград, Єлісаветград, Єлізаветград, навіть Лисаветград) перейменовано на Зінов'євськ (інший варіант написання: Зінов'ївськ). На честь Григорія Зінов'єва – більшовицького і радянського діяча, соратника і часткового опозиціонера Сталіна.

[http://esu.com.ua/search\\_articles.php?id=16200](http://esu.com.ua/search_articles.php?id=16200)

Наприкінці 1934 року радянська влада вирішила "перейменувати м. Зінов'ївськ на місто Кірово".

<https://81412.livejournal.com/26109.html#pp3900>

В українських документах вживався варіант назви Кірово – Кірове. (Але український правопис на той час уже був адаптований під російський, тому: Кірово).

На честь Сергія Кірова – більшовицького і радянського діяча, соратника і часткового опонента Сталіна.

[http://esu.com.ua/search\\_articles.php?id=7008](http://esu.com.ua/search_articles.php?id=7008)



10 січня 1939 року УКАЗ ПРЕЗИДІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ СРСР – "утворення Кіровоградської області з центром у місті Кірове, з перейменуванням міста Кірове на Кіровоград".

[https://uk.wikisource.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%BE\\_%D1%83%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F\\_%D0%A1%D1%83%D0%BC%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97,\\_%D0%9A%D1%96%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97\\_%D1%82%D0%B0\\_%D0%97%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B7%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97\\_%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%B9\\_%D1%83\\_%D1%81%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D1%96\\_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97\\_%D0%A0%D0%A1%D0%A0](https://uk.wikisource.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%BE_%D1%83%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%A1%D1%83%D0%BC%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97,_%D0%9A%D1%96%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97_%D1%82%D0%B0_%D0%97%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B7%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97_%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%B9_%D1%83_%D1%81%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D1%96_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97_%D0%A0%D0%A1%D0%A0)

Олександр Чорний, кандидат історичних наук, у роботі "ДЕКОМУНІЗАЦІЯ, ЄЛИСАВЕТГРАД ТА ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ" пише: "У 1939 році владним рішенням Кірово було перейменовано на Кіровоград, оскільки в СРСР з 1934 року існували два майже однойменні міста – Кірово (колишній Єлисаветград) та Кіров (колишня В'ятка). Останнє з 1936 року було центром Кіровської області. Аби в СРСР не було двох областей з однаковими назвами, місто й було названо Кіровоградом. З цією назвою місто успадкувала незалежна держава Україна у 1991 році."

<http://mics.org.ua/wp-content/uploads/2017/04/18.pdf>

Під час німецької влади поставало питання перейменування міста. "Именно в 1941 году впервые возникло предложение назвать Кировоград Тобиличами, о чем писалось тогда на страницах газеты "Украинский голос"." (про це пише К. Шляховий у матеріалі "Топонимическая политика украинской городской власти в период немецкой оккупации Кировограда 1941-1943 гг.")

[https://web.archive.org/web/20090626075051/http://www.regionalmuseum.kr.ua/ashl/shl05\\_r.html](https://web.archive.org/web/20090626075051/http://www.regionalmuseum.kr.ua/ashl/shl05_r.html)

"Розмови щодо перейменування Кіровограда точаться з 1989 року, і нагадують нескінченний бразильський серіал. Так, 15 серпня 1990 року була створена і затверджена топонімічна комісія, яка мала займатись питаннями заміни комуністичних назв. Тоді озвучувались варіанти Інгульськ, Златопіль, Славоград, Степоград, Українославо, Добропіль, Любомир, Сонцедар, Байгород, Центроукраїнськ, Тобиличі, Кропивницький, Винниченківськ, Уличі, Лелечин,



Бугогард, Лебедія, Трипільськ, Новоозерськ, Дикополь тощо", - написав Максим Сінченко у статті "Коли скінчиться «серіал»? перейменування Кіровограда 1989—2015"

<https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/koly-skinchytsya-serial>

"Всі ці закономірні „чому?“ ставлять під великий сумнів потребу нинішнього (загалом – необгрунтованого) перейменування міста, а отже, повинні залишити відкритим питання: „Яке ймення Твоє, місто?“, звісно, слугуючи поштовхом до нових широкоаспектних та наукових досліджень даної загальнонародної проблеми." (Василь Левицький "Яке ймення Твоє, місто?" // [www.kirovograd.net](http://www.kirovograd.net) («Весь Кіровоград»), 17 листопада 2008 року).

«для того, щоби зробити повноцінний вибір, люди мають максимально розібратися в питанні.» (В. Левицький «Між Наукою і Бредоградом» / Нова газета. – 2015. – №31 (30 липня). – С.11.

Наприклад, у травні 2017 року в популярній фейсбук-групі виник допис, який я узагальнив у матеріалі "Козацька «постройка» «Елісавета», або Версія появи міста від Олега Анатолійовича". Ось про що там ідеться: "Приблизно в 15-18 століттях від Різдва Христового на нашій планеті, а конкретніше на острові Інгулу, на землях сучасного міста Кропивницького «некое козацкое укрепление было. И возможно в честь святой Елисаветы». Так пише в коментарях до свого посту «Друзья, 25 мая, в праздник Вознесения Господнего, состоится суд о возвращении нашему городу его родного имени – Елисаветград. Просим ваших святых молитв!» "потомок основателей и жителей города" Олег Анатолійович.

Власне, в самих коментарях можна знайти ще доволі багато різноманітних «перлів» цієї людини. Він вимагає повернути місту першу назву, а взагалі, якщо воля Божа, то краще приєднати і всю Україну до Росії.

Автор чітко дав дозвіл на донесення своєї версії походження міста до широкої громадськості: «Напишите и распространите».

Якщо не вірите, що все викладене в цьому матеріалі, записано на основі реальної переписки, і взагалі: хто бажає поміркувати та посміятися – дивіться переписку за посиланням:

[https://www.facebook.com/groups/180275692335620/permalink/421245961571924/?comment\\_id=425875394442314&reply\\_comment\\_id=425943244435529&notif t=group\\_comment\\_reply&notif\\_id=1495398328308918](https://www.facebook.com/groups/180275692335620/permalink/421245961571924/?comment_id=425875394442314&reply_comment_id=425943244435529&notif t=group_comment_reply&notif_id=1495398328308918)

Щодо ситуації з перейменуванням до зміни назви на Кропивницький.

Щодо опитування в день місцевих виборів у жовтні 2015 року: "Численні порушення, зафіксовані під час опитування, не дають підстав твердити, що громада міста підтримує назву Єлисаветград." "Але навіть так звані результати «опитування» насправді свідчать, що переважна більшість мешканців міста проти назви Єлисаветград." (читати "Ще раз про результати опитування щодо перейменування Кіровограда").

<https://old.uinp.gov.ua/news/shche-raz-pro-rezultati-opituvannya-shchodo-pereimenuvannya-kirovograda>

"Вважаємо, що заклики перейменувати Кіровоград на Єлисаветград становлять загрозу національній безпеці України. Адже вибір назви Єлисаветград може засвідчити, що самі українці вважають Степову Україну не своєю землею, а частиною «руського мира»." (зі "Звернення Ініціативної групи «Першого грудня» до Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України у зв'язку із загрозами, пов'язаними з ситуацією, що склалася з перейменуванням Кіровограда").

<http://1-12.org.ua/2015/10/23/3624>

«Такі «видатні елисаветградці» як Кропивницький, Винниченко, брати Тобілевичи, – вони відбулися не тому що імперія їм допомогла, а всупереч цій імперії. Говорити про «золоту добу Єлисаветграду» у культурі – все одно, що дякувати Сталіну за «Розстріляне відродження», – переконаний Олександр Ратушняк, доцент кафедри української літератури, Кіровоградський державний педагогічний університет" (з сайту Українського кризового медіа-центру: <https://uacrisis.org/uk/44912-dekomunizatsiya-2> ).

К. В. Шляховий, старший науковий співробітник Кіровоградського обласного краєзнавчого музею підсумовує в своєму матеріалі "Історичне значення імені Єлисавети для нашого міста": "Міський голова, який підніме повалену хоругву святої праведної Єлисавети, увійде в історію під знаком Справедливості." <http://library.kr.ua/kray/shlakhovoy/elname.html>

Але чому повернення до офіційної першоназви обов'язково має бути справедливим? Хіба минуле завжди є справедливим?

Як на мене, справедливим є представлення історичного минулого: таким, яким воно було. А не автоматичне відтворення чи повторення того, що було колись.

На прижиттєвій монеті (1756 р.) імператриця Єлисавета написана саме з літерою "с" (див. відповідну фотографію).

Фото. «File:Рубль дворцового обихода Елизаветы 1756 золото 1,59 гр.»



[https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%B0\\_%D0%9F%D0%B5%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:%D0%A0%D1%83%D0%B1%D0%BB%D1%8C\\_%D0%B4%D0%B2%D0%BE%D1%80%D1%86%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B3%D0%BE\\_%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%B4%D0%B0\\_%D0%95%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D1%82%D1%8B\\_1756\\_%D0%B7%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D1%82%D0%BE\\_1,59\\_%D0%B3%D1%80.jpg](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%B0_%D0%9F%D0%B5%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:%D0%A0%D1%83%D0%B1%D0%BB%D1%8C_%D0%B4%D0%B2%D0%BE%D1%80%D1%86%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%B4%D0%B0_%D0%95%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D1%82%D1%8B_1756_%D0%B7%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D1%82%D0%BE_1,59_%D0%B3%D1%80.jpg)

Так само в документі написано: "МЫ ЕЛИСАВЕТЪ ПЕРВАЯ ИМПЕРАТРИЦА И САМОДЕРЖИЦА ВСЕРОССИЙСКАЯ" (див. відповідну фотографію).

Фото. «Жалованная грамота Елизаветы Петровны Троице-Сергиевой лавре на вотчины в разных уездах. 11 июня 1752. Подпись: автограф Елизаветы Петровны. РГАДА».



[https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%B0\\_%D0%9F%D0%B5%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Troitse-Sergiyeva\\_Lavra\\_charter02.jpg](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%B0_%D0%9F%D0%B5%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Troitse-Sergiyeva_Lavra_charter02.jpg)

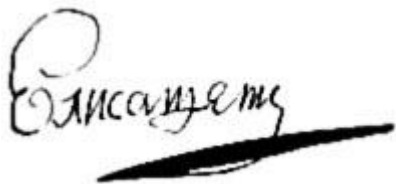
Граф Алексей Толстой у своєму творі "История государства Российского от Гостомысла до Тимашева" писав: "Веселая царица / Была Елисавет: / Поет и веселится, / Порядка только нет."

<http://www.agitclub.ru/museum/satira/trut/story02.htm>

"Исторический очерк г. Елисаветграда", Пашутін згадує ім'я цариці тільки з літерою "с". Наприклад, на початку книги: "Основанием города Елисаветграда послужила крепость св. Елисаветы, которая вследствие именного указа Императрицы Елисаветы Петровны..."

Зрештою, і сама цариця писала автограф саме через букву "с"!

Фото. «Подпись императрицы Елизаветы Петровны с ратификационной грамоты к Абоскому миру».



[https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%B0\\_%D0%9F%D0%B5%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:SignatureElizabethPetrovna.jpg](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%B0_%D0%9F%D0%B5%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:SignatureElizabethPetrovna.jpg)

І навпаки: ім'я праведної Єлисавети писалось і через літеру "з". Наприклад, на російській іконі XV століття "Зачатие Иоанна Крестителя".

[https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D0%B0%D1%8F\\_%D0%95%D0%BB%D0%B8%D1%81%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%B0#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Conception\\_of\\_John\\_Baptist\\_\(icon,\\_Russia,\\_15\\_c\).jpg](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D0%B0%D1%8F_%D0%95%D0%BB%D0%B8%D1%81%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%B0#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Conception_of_John_Baptist_(icon,_Russia,_15_c).jpg)

Ім'я Єлизавета носило кілька християнських святих.

[https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B2%D1%8F%D1%82%D0%B0%D1%8F%D0%95%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%B0\\_\(%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B2%D1%8F%D1%82%D0%B0%D1%8F%D0%95%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%B0_(%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F))

Бо ж насправді Єлизавета і Єлисавета – імена-синоніми.

<https://kaczovut.ru/names/elizaveta.html>

Єлисавета (Єлизавета) – жіноче ім'я, яке походить від давньоєврейського слова «eliseva» (івр. עִלְשֵׁבָא), що в перекладі означає «клятва, Богом я клянуся». (Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. «Власні імена людей. Словник-довідник» — за ред. В. М. Русанівського; НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. — 3-тє вид., випр. — К. : Наукова думка, 2005. — 334 с., ілюстр. — Бібліогр.: С. 122.)

Відтак я навіть поставлю нове питання: які є докази того, що місто назване на честь святої Єлисавети, а не цариці Єлисавети? Опосередкований доказ: що назва міста пішла від фортеці святої Єлисавети. Але чим це підтверджено? Може, називання міста (яке, до речі, присутнє в "Историческом очерке г. Елисаветграда" Пашутіна і як "Елисаветград," "Елисаветградская Городская Дума") об'єднувало і ім'я святої, і ім'я цариці.

Щодо назви міста в честь цариці чи святої.

Отже, цариця була і Єлизаветою, і Єлисаветою одночасно, бо названа на честь святої Єлисавети. (Різниця у варіанті написання.). Тому і фортеця була названа на честь св. Єлисавети, іменем якої названа Єлизавета. Тому і місто дістало назви і Єлисаветград, і Єлизаветград. Тому роз'єднати назви Єлисаветград і Єлизаветград неможливо.

Логічно припустити, що якби російську царицю звали не «Єлисавета», а, напр.,

"Марья", то фортецю вона б назвала, мабуть, на честь святої "Марии" (яка в такому випадку була б покровителькою самої цариці). І місто б назвали "Маринград" (а паралельний варіант був би "Марьинград"). І так само ламали б списи щодо того, в честь цариці названо місто чи на честь фортеці, яку вона наказала будувати.



А насправді то ім'я "Марья", як і "Марія", походить від давньоєврейського імені Маріам (Марьям), і з точки зору етимології – одне й те ж.

"... так само, як Фортеця святої Анни, яку заснувала імператриця Анна Іоанівна 1730 року на берегах Дону за проектом, подібним до петропавлівської та елизаветинської фортець." (Максим Сынченко "Козацьке місто Єлисавет або До перейменування Кіровограда, газета "День", №177, (2015)".

<https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobysci/kozacke-misto-yelysavet>

Аналогічно і моє ім'я Василь має свій варіант – Василій. Але не бачити, що обидва імені мають спільне походження – по-моєму, нелогічно.

Якщо місто назвали в честь святої, то чому не було назви Святоєлисавет, Святий Єлисавет чи подібне, а Єлисаветград (без святої)?

І взагалі: які є докази стверджувати, що місто назване на честь святої, а не на честь цариці; або і на честь святої, і на честь цариці?

Щодо проблем із назвою Єлисаветград і її варіантів (Свято-Єлисавет і под.), то в своєму матеріалі "Перейменування Кіровограда: сучасний погляд" написав: "Чинні державні та міжнародні документи виступають проти розпалювання міжнаціональної, релігійної ворожнечі тощо. Тож логічно застосовувати ці культурно-цивілізаційні принципи і до питання перейменування. На жаль, перша офіційна назва міста – Єлисаветград (і її варіанти: Єлисавет, Єлисаветград) має і міжнаціональну (російсько-український конфлікт у минулому та сьогодні), і релігійну (домінантне місце посідає православ'я, а не наукове світосприйняття) конфронтацію" (// Нова газета. – №33. – 13.08.15).

Навесні 2014 року у онлайн-інтерв'ю на «[Life News](#)» народний губернатор Донбаса Павел Губарєв сидить на фоні карти України, на половині якої написано «Новороссія», у складі якої є і Кіровоградська область.

<https://www.youtube.com/watch?v=BV22a-RHnYQ&feature=share>

Також є фотографії Кіровоградської області на карті так званої Новоросії (див. фотографії).



У 2015 році на каналі «Россия 1» головний пропагандист Кремля Дмитрій Кісельов заявив: «переіменуйте обратно Днепропетровск в Екатеринослав в честь императрицы России, Кировоград – в Елизаветград тоже в честь российской императрицы».

[https://www.youtube.com/watch?time\\_continue=10&v=NOfPRF13zJg&feature=emb\\_logo&fbclid=IwAR0KVIIJNP9caAm\\_43am7\\_dEvbl8DPS3aU5MxqJ1baHEgsKI9\\_OJHe8nYXA](https://www.youtube.com/watch?time_continue=10&v=NOfPRF13zJg&feature=emb_logo&fbclid=IwAR0KVIIJNP9caAm_43am7_dEvbl8DPS3aU5MxqJ1baHEgsKI9_OJHe8nYXA)

У 2015 році в Сімферополі видана книга «Города Новороссии», у якій є і Дніпропетровськ, який в дужках позначено як «Екатеринослав», і Кировоград – у дужках позначено як «Елизаветград».

<https://inforesist.org/v-okkupirovannom-kryimu-vyipustili-knigu-goroda-novorossii/>

ЩОДО НОВОЇ НАЗВИ МІСТА для програми "Імператив" на радіо "Культура", 28 травня 2020 р.

"Звісно, коли ми називаємо місто на честь тієї чи іншої людини, у цьому є певна суб'єктивність: мовляв, чому саме іменем цієї персони, а не іншої... Так, це певне узагальнення – так само, як називання, наприклад, вулиці, також є індивідуальним уособленням; зображення конкретної особи, скажімо, на банкноті – це теж певна умовність, правда? Будь-яке найменування має долю суб'єктивності. Аналогічно, і Марко Кропивницький як постать, звісно, належить усім українцям (не дивно, що і Київ, і Одеса, і Харків, і інші міста прагнуть зробити Марка Лукича «своїм», якомога «своїшим»). Однак варто пам'ятати, в якому краї він з'явився на світ, на яких теренах навчався, де формувався як особистість, зрештою, де заклав фундамент українського професійного театру прем'єрою знакових «Вечорниць» і вибуховою «Наталкою Полтавкою»!

За моїми спостереженнями, з новою назвою погоджується все більше людей, які до цього були нейтральними або ж навіть були проти такого найменування.

Звісно, залишається частина людей, для яких емоційно близькою залишалася попередня назва: Кіровоград, адже вона тісно пов'язана з їхнім особистим минулим. Присутня частина людей, яким цінна, зокрема, з релігійної причини перша офіційно історична назва: Єлисаветград. Однак і прибічникам Кіровограда, і прихильникам Єлисаветграда, мабуть, варто розуміти й те, що в нинішніх умовах російської агресії проти України ні комуністична назва Кіровоград, ні проімперська Єлисаветград не сприятимуть захищеності й безпеці їх як громадян – а навпаки: прикликуватимуть уже «відомий рускій мір» і на територію нашого краю.

Війна закінчиться, але навряд чи в найближчі роки. На жаль. А свідомість вирішальної частини населення Росії ще довгі десятиліття витравлюватиме з себе дух шовінізму та нацизму."

Широке коло науковців у 2015 році рекомендувало дати назву від топоніма Інгул (Інгульськ).

Наприклад, Тарас Чухліб, доктор історичних наук, провідний науковий співробітник Інституту історії України НАН України.

<https://persha.kr.ua/news/47999-kozackij-kraj-ukrayinskij-istorik-pro-perejmenuvannya-kirovograda/>

«Ось які поселення з ойконімами українсько-козацького походження існували у «малому колі» навколо побудованої на Задніпров'ї у 1750-х рр. Фортеці Св. Єлисавети — сільця Лелеківка та Підгайці, хутір Обознівка, Високі Байраки, Червоний Кут, Червоний Яр, Велика, Солодка, Дубова, Злодійська та Озерна Балки, Грузька та Омельницька слободи.» (Т. Чухліб «Козацький край — не місце для реанімування імперських амбіцій»).

<http://www.golos.com.ua/article/256515>

Після тривалих дискусій у профільному Комітеті Верховної Ради, 14 липня 2016 року Верховною Радою України було ухвалено постанову про перейменування міста Кіровоград на Кропивницький.

Історик О. Чорний підсумовує: "Нині очевидним є лише той факт, що обласний центр на Інгулі став абсолютним чемпіоном в Україні з найменувань-перейменувань. Його історія в назвах виглядає наступним чином: фортеця Святої

Єлисавети – Єлисаветград – Єлисавет – Єлисаветград – Зінов'євськ – Кірово – Кіровоград – Кропивницький."

<http://mics.org.ua/wp-content/uploads/2017/04/18.pdf>

Якщо ж врахувати назви поселень на території сучасного міста до і під час фортеці святої Єлисавети, то, очевидно, слід додати ще: Інгульська слобода, Лелеківка, Завадівка та, можливо, інші. Тож назв даного міста може бути більше десяти... Не кажучи вже про варіанти в написанні, наведені вище.

До речі, зважаючи на норми сьогоденної мови й історичні періоди, вважаю доречним застосовувати такі варіанти написання найменувань даного міста:

Інгульська слобода (на позначення поселень, які, ймовірно, були на території сучасного міста в часи козаччини) – Лелеківка (на позначення поселення на території нинішнього мікрорайону Лелеківка) – Фортеця святої Єлисавети (назва населеного об'єкту на правому березі Інгулу з середини XVIII століття за розпорядження цариці) – Єлисаветград (назва міста, яке постало як наслідок заселення території російською владою у другій половині XVIII століття) – Єлисавет (назва міста під час влади Української народної республіки в 1918 році) – Єлисаветград (назва міста після закріплення влади радянською владою до 1924 року) – Зінов'євськ (на честь Григорія Зінов'єва, з 1924 р. до 1934 р.) – Кірове (український варіант написання назви міста, з 1934 до 1939 р.) – Кіровоград (з 1939 р. до 2016 р.) – Кропивницький (з 14 липня 2016 року).

Чому Голова Верховної Ради Андрій Парубій у день перейменування назвав наше місто не «Кропивницький», а «Кропивницьк»?

Бо «Раніше Кіровоградська міська рада запропонувала ВР 7 варіантів нової назви міста для його перейменування у рамках декомунізації: Єлисаветград, Кропивницьк, Златопіль, Благомир, Інгульськ, Козацьк та Ексампей.»  
<https://www.unian.ua/society/kropivnickiy-chi-kirovograd-verhovniy-sud-zakriv-spravu-pro-pereymenuvannya-novini-ukrajini-11297285.html>

«...народний депутат Сергій Ларін (ОПЗЖ) оскаржив у Касаційному адмінсуді перейменування Кіровограда». (з матеріалу «Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду закрив провадження у справі щодо перейменування Кіровограда», 25.01.2021).

<https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3177618-kasacijnij-sud-zakriv-spravu-sodo-perejmenuvanna-kirovograda.html>

«Прихильникам «Єлисаветграда» нарікати нічого: Верховна Рада діяла відповідно до закону. Вона мала в своєму розпорядженні рішення Кіровоградської міської ради попереднього скликання, яка запропонувала на вибір парламенту сім варіантів, – серед них був і «Кропивницький». Було рішення відповідного профільного комітету парламенту на підтримку «Кропивницького», було голосування у сесійній залі, – що ще треба?» («Володимир Панченко: 14 липня – день «взяття» Кіровограда»).

<https://dostyp.com.ua/novini/volodimir-panchienko-14-lipnia-dien-vziattia-kirovograda-1>

Назва міста Кропивницький дала офіційне найменування для району: Кропивницький район (від 20 листопада 2018 року).

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2615-VIII#Text>

Латинська транслітерація назви: "KROPYVNYTSKYI".

<https://dmsu.gov.ua/services/transliteration.html>

Сучасна назва дала назви багатьом культурно-суспільним явищам (ініціативам, проєктам тощо): "Kropyvnytskyi Smart City Day", "Krop Half Marathon", «Кроп-спадщина», "Krop:hub" та багато інших.

"... місто, яке нині назване на честь театрального будителя України, тісно пов'язане з життям і творчістю засновників українського професійного театру. А це, звісно, і сам Марко Кропивницький, який народився в цьому краї, жив у цьому місті, писав тут твори і представляв їх перед тутешньою громадою. Його молодший побратим Іван Тобілевич (Карпенко-Карий), якого називають найкращим українським драматургом XIX століття, народився в містечку неподалік сучасного Кропивницького, а згодом також жив у тодішньому місті Кропивницькому, грав на одній сцені з Марком Лукичем. У цьому місті навчалися рідні брати Івана Карпенка Карого – відомі під псевдонімами Микола Садовський і Панас Саксаганський – також корифеї українського театру. У трупі під орудою Марка Кропивницького розпочався професійний шлях видатної української актриси, перед талантом якої схиляли голови Петро Чайковський, Костянтин Станіславський та інші театральні постаті світового масштабу, – це Марія Заньковецька. І саме 27 жовтня 1882 року на сцені театру в нашому місті, коли вона грала Наталку Полтавку, а Кропивницький – Виборного, і народився перший український професійний театр, тобто почався відлік постійної підтримки й



невпинного запиту на вистави трупи під керівництвом Марка Лукича Кропивницького.

Узагалі місць, пов'язаних із Марком Лукичем, у Кропивницькому чимало. Звісно, це і будинок, у якому тривалий час жив і творив майстер – нині в цьому приміщенні розташовано Меморіальний музей Марка Лукича Кропивницького. Приблизно рік він жив у будинку Івана Тобілевича (нині музей Карпенка-Карого). Місце Будинку громадських зборів на центральній прогулянковій вулиці, у якому майже півтора десятиліття виступав тоді ще любительський театральний гурток, заснований Іваном Карпенком-Карим та Марком Кропивницьким. У 1875 році тут уперше була поставлена музична вистава «Вечорниці» Петра Ніщинського, яку написав славетний композитор спеціально для наших театралів. Звісно, уособленням діяльності Кропивницького є сам академічний обласний український музично-драматичний театр імені Марка Лукича Кропивницького. Пов'язані з його іменем деякі місцеві освітні заклади. Будинки на головній вулиці обласного центру. Будинок громадських діячів Бракерів на вулиці Київській, у яких часто бував Марко. Через місток на Інгулі до мікрорайона Чечори (приблизно в районі Козачого острова). Та інші."

"Я думаю, що театральний міф Кропивницького зараз оживає як ніколи. Адже, перейменування міста – а згодом і району (20.11.2018), а неформально – і всієї області, запустило нестримну хвилю переосмислень, переформатувань, перегравань всіх сфер життя. І політичної – оскільки, за довгу і непросту історію наше місто отримало по суті першу українську, україноцентристську назву, позаяк Єлисаветград навряд чи можна назвати українським топонімом, бо походить він від фортеці, яку заснувала іменем своєї святої російська цариця Єлизавета Петрівна. Подібні варіанти на зразок Єлисавет суті, як на мене, не змінюють. Наступною назвою був Зінов'євськ – на честь радянського партійного діяча Григорія Зінов'єва. Невдовзі місто нарекли російським державним діячем Кіровим. Подальшою трансформацією назви став Кіровоград... І лише 14 липня 2016 року місту подаровано нову політичну історію в назві.

Мені здається, з появою свіжого найменування запустилися зміни і в культурній, мистецькій сферах, адже саме прізвище Кропивницький зобов'язує щось творити в відповідній царині." (мій виступ у програмі "Імператив" на радіо "Культура", 28 травня 2020 р.).

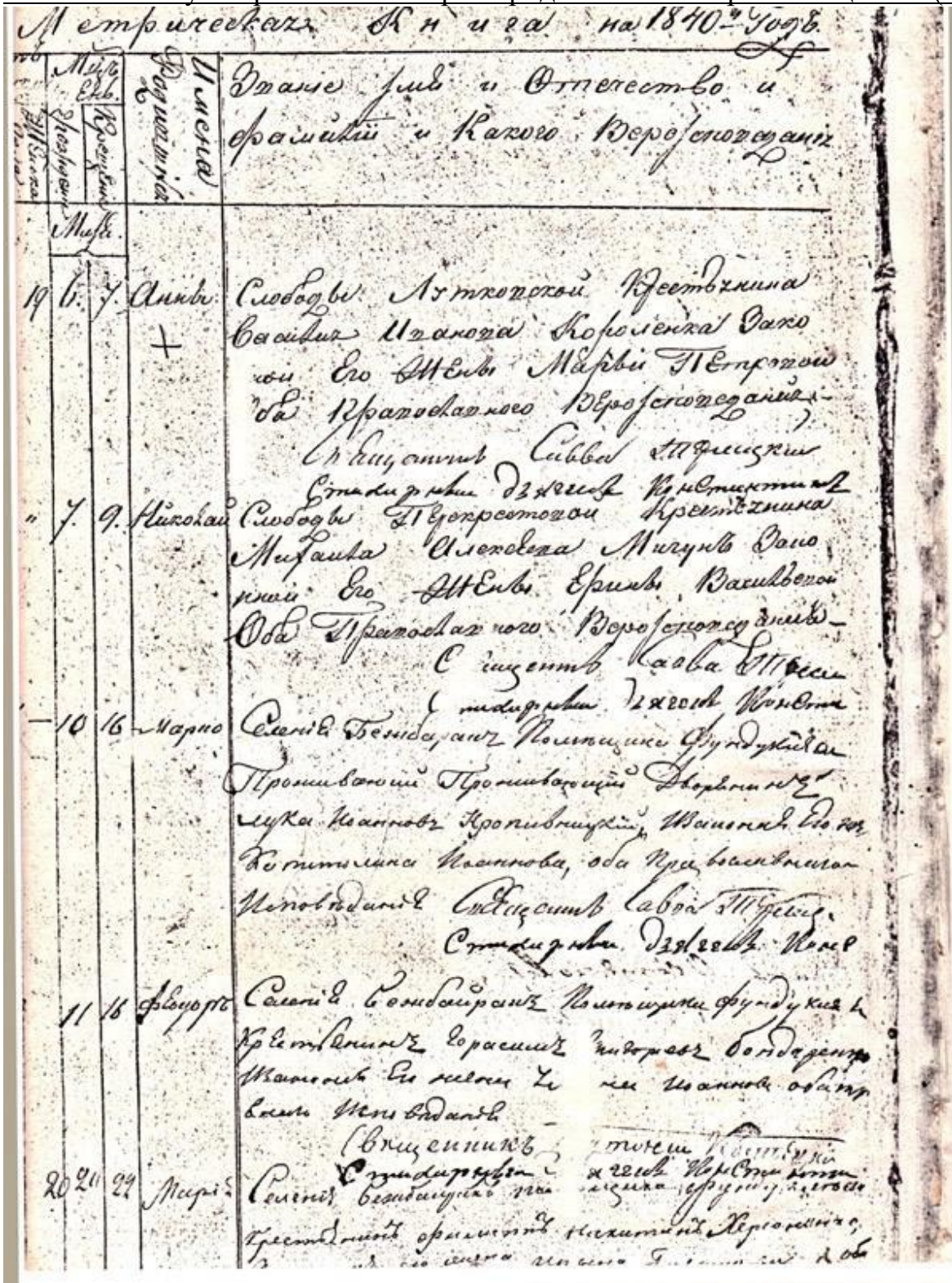
Назва міста може за якимись показниками подобатися чи не подобатися. А чи є ідеальна назва якого б то не було міста? Я такої не знаю. А ви?

У будь-якому разі, назва Кропивницький вже є як історична реальність. І від нас залежить, наскільки нинішнє найменування Кропивницький буде презентувати місто.

## Питання дати народження Марка Кропивницького

Метричний запис про народження М. Л. Кропивницького свідчить, що Марко Лукич Кропивницький народився 10 травня – за новим стилем це 22 травня.  
<http://dakiro.kr-admin.gov.ua/vonks/Kropivnitskiy/d1.html>

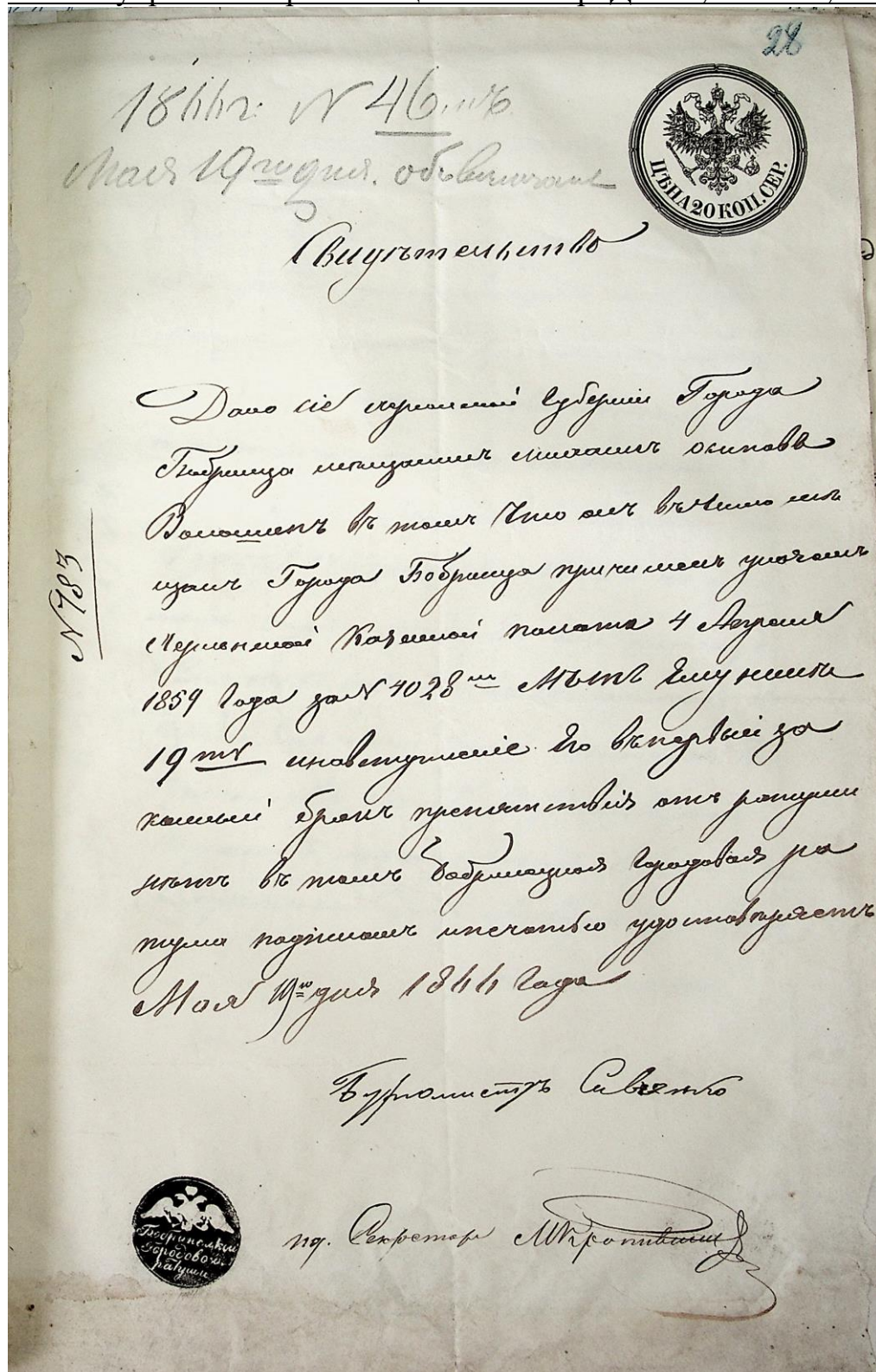
Фото. «Запис у метричній книзі про народження М.Л.Кропивницького (1840)».





Свідоцтво міщанина О. Волошина, виписане секретарем Бобринецької міської управи М. Кропивницьким (1866 р.) свідчить, що народився Марко 10 травня.  
<http://dakiro.kr-admin.gov.ua/vonks/Kropivnitskiy/d1m.html>

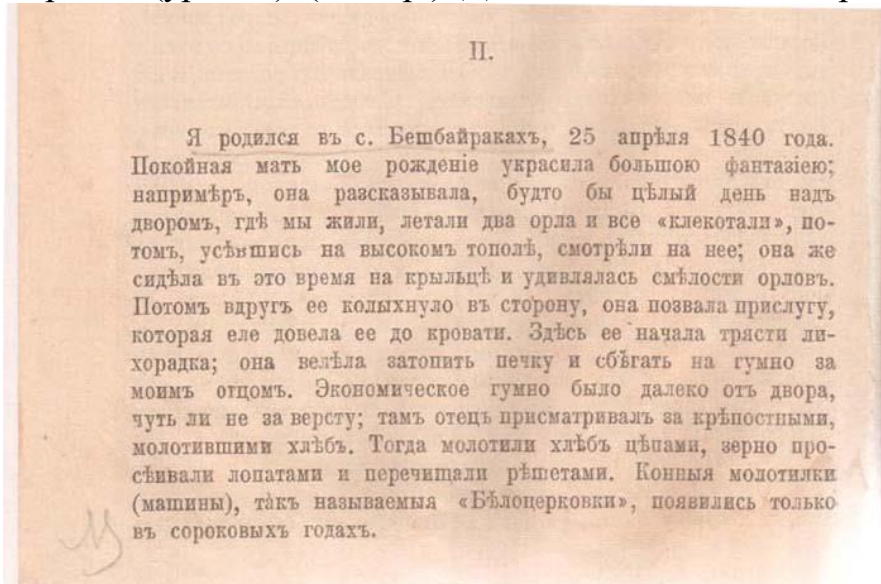
Фото. «Свідоцтво міщанина О.Волошина, виписане секретарем Бобринецької міської управи М. Кропивницьким. 1866 р. ДАКО, Ф. - 361, оп. 1, спр. 17, арк. 28».



Автобіографія М. Л. Кропивницького надрукована в альманасі «Вісник Європи» (1906 р.). Там написано, що народився "25 квітня 1840 року" – за новим стилем це 7 травня.

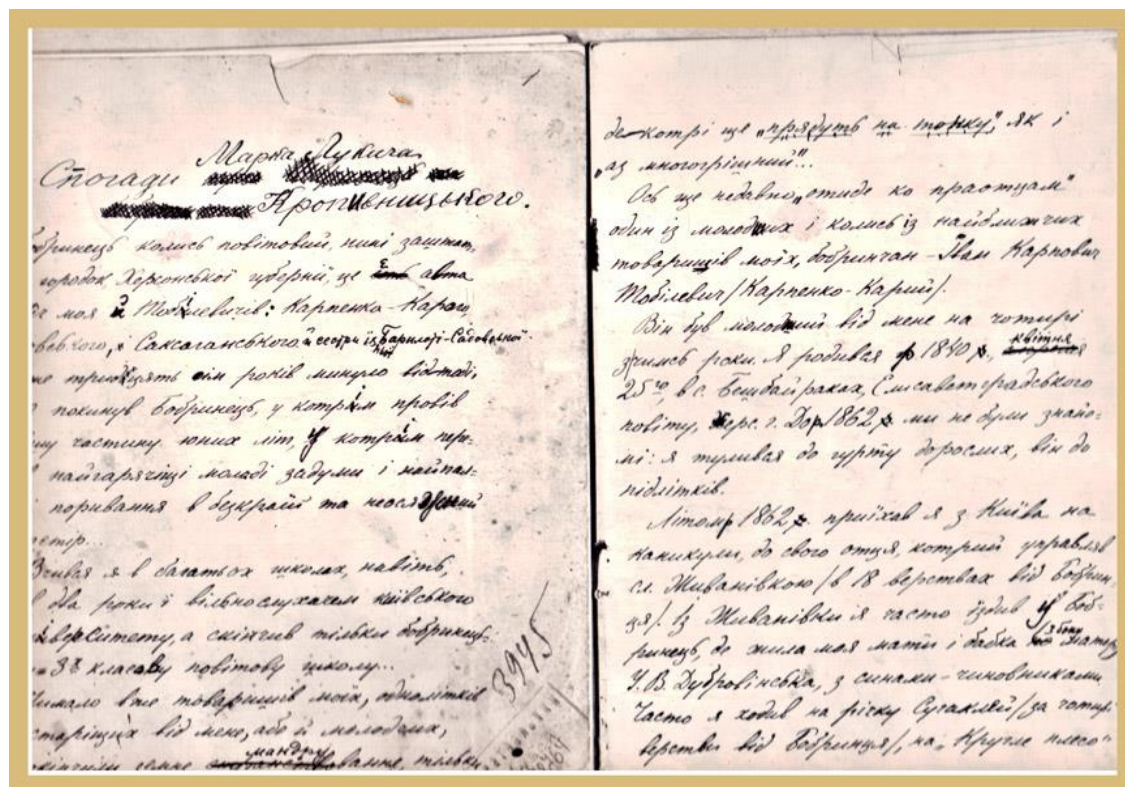
<http://dakiro.kr-admin.gov.ua/vonks/Kropivnitskiy/d2.html>

Фото. «Автобіографія М.Л.Кропивницького надрукована в альманасі «Вісник Європи» (уривок). (1906 р.). ДАКО, Ф. 304, оп. 1, спр. 394, арк. 4 зв.-10 зв.».



"Я родився у 1840 р., апреля 25", – писав у тексті "Спогади про Бобринець і бобринчан (Спогади Марка Лукича Кропивницького)" (датовані 1908 р.)

<http://library.kr.ua/elib/kropivnitsky/spogady.html>





"Досі, ще з Радянського часу, усталася традиція відзначати його 22 травня. Ця дата утвердилася з подання письменника Миколи Смоленчука, який, посилаючись на метричну книгу церкви села Бежбайраки, стверджував, що Марко народився 10 (22) травня 1840 року. А у своїй «Автобіографії» Марко Лукич написав: «Я родився у 1840 році апреля 25, в селі Бешбайраки». Пізніше у різних виданнях називалася то одна, то інша дата. Але, як стверджує краєзнавець Юрій Матівос, логічно було б вважати справжнім днем народження Марка Лукича другу дату, адже саме цього дня – за новим стилем 8 травня – церква вшановує євангеліста Марка. І усім нам відома давня традиція – дітей, народжених у день поминання святого, називали його ім'ям». ("Коли народився «батько малоросів» Марко Кропивницький?")

<https://rk.kr.ua/koli-narodivsja-batko-malorosiv-marko-kropivnitskii>

За церковним календарем День вшанування святого (євангеліста) Марка – 8 травня.  
[https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B0%D1%80%D0%BA\\_\(%D1%94%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%B5%D0%BB%D1%96%D1%81%D1%82\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B0%D1%80%D0%BA_(%D1%94%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%B5%D0%BB%D1%96%D1%81%D1%82))

Таким чином постає питання: який день нині вважати датою народження Марка Кропивницького? Чи 22 травня (за нашим стилем) як дату, записану в документах. Чи 7 травня (за нашим стилем) як дату, яку писав сам Марко Кропивницький. Чи 8 травня (за нинішнім церковним календарем) як день пам'яті святого Марка.

Однак я не знайшов даних, які б свідчили про те, що Кропивницького назвали на честь святого Марка. Тож 8 травня має суто релігійний характер.

Зіставити дати григоріанського і юліанського календарів можна, наприклад, тут:

[http://graecolatini.bsu.by/htm-different/date-converter.htm?fbclid=IwAR3ucPPpJ3UmtZfk-I6iGGFq9ZcpFcsHjdQaY57iZQm-ySOftKh\\_4FIQ3qQ](http://graecolatini.bsu.by/htm-different/date-converter.htm?fbclid=IwAR3ucPPpJ3UmtZfk-I6iGGFq9ZcpFcsHjdQaY57iZQm-ySOftKh_4FIQ3qQ)

Слід зазначити, що 22 травня (за новим стилем) – дата й інших важливих подій в українській історії.

22 травня (за новим стилем) 1861 р. – день перепоховання Тараса Шевченка в Україні.

22 травня (за новим стилем) 1879 р. народився Симон Петлюра, державний і військовий діяч.

22 травня (за новим стилем) 1979 р. був похорон Володимира Івасюка у Львові, який перетворився на масову акцію протесту проти радянської влади.

22 травня, звісно, відбувалися й інші важливі події.

Також варто додати, що саме 7 травня (за новим стилем) 1840 року народився Петро Чайковський, український і російський композитор, диригент, музично-громадський діяч. 7 травня також багате і на інших важливих постатей...



Тож відзначення дня народження (хоч 7, хоч 22 травня) Марка Кропивницького у будь-якому випадку збігатиметься з іншими суттєвими датами.

У деяких речах, які стосуються власної біографії, Марко Кропивницький допускає певні неточності. Наприклад, у "Спогадах..." пише, що вчився "при першій київській гімназії" – хоч насправді вчився в 2 київській гімназії.

<http://library.kr.ua/elib/kropivnitsky/spogady.html>

### **Підсумки**

Тож чи варто за умовчанням вірити написаному в спогадах (тим паче, про те, що людина не здатна пам'ятати: про день свого народження)? Мабуть, документи – більш аргументована річ. Тож, якщо намагатися дотримуватися історичної правди – то, вважаю, дата народження Марка Лукича Кропивницького має бути записана як 22 травня 1840 рік. А святкувати можна також і "разом" з Марком Кропивницьким у дату, яку не раз писав він сам: нині це 7 травня 1840 рік.

## Питання екскурсійної привабливості міста Кропивницького

Екскурсія – від лат. «excursio» – «в дорозі», тобто прогулянка.

[https://www.google.com/search?q=%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D1%87&rlz=1C1A0HY\\_enUA792UA792&oq=%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D1%87&aqs=chrome..69i57j35i39j0l4.1381j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8](https://www.google.com/search?q=%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D1%87&rlz=1C1A0HY_enUA792UA792&oq=%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D1%87&aqs=chrome..69i57j35i39j0l4.1381j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8)

### ЕКСКУРСІЯ:

1. Поїздка або похід куди-небудь з метою відвідати, оглянути що-небудь. // Відвідування визначних місць, огляд експонатів музею, виставки і т. ін.

2. розм. Група людей, що колективно відвідує, оглядає що-небудь.

*Словник української мови: в 11 томах. — Том 2, 1971. — Стор. 460.*

<http://sum.in.ua/s/ekskursija>

Місто (за аналогією до І. Канта) може бути як «річ у собі» (об'єктивна реальність) і «річ для нас» (місто в очах екскурсантів). Саме "місто для нас" виражається в привабливості.

Яніна Гаврилова – голова правління "Всеукраїнської асоціації гідів" і керівниця ГС "Всеукраїнська асоціація гідів" відповіла мені: "Екскурсійна привабливість – це рейтинг, впізнаваність, унікальність; переконливе враження від DESTИНАЦІЇ".

Я вважаю, екскурсійна привабливість – це рівень відвідуваності екскурсантами певної території (місця, об'єкту тощо). Туристична привабливість – це рівень відвідуваності екскурсантами певної території (місця, об'єкту тощо) туристами (тобто гостями з інших територій).

Давидова О. Г., канд. екон. наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, у роботі "Методи оцінювання туристичної привабливості регіонів країни" пише:

"Автором на основі аналізу літературних джерел [4; 5; 13] узагальнено та охарактеризовано основні фактори, що характеризують туристичну привабливість регіонів України:

– екологічний – загальний екологічний стан, що склався у регіоні та характеризується такими показниками: наявність природних ресурсів, екологічна складова та кліматичні умови, ризики катастроф, рівень розвитку сільського господарства, об'єми споживання свіжої води, скидання забруднених зворотних вод без очищення або недостатньо очищені природні поверхневі водні об'єкти, викиди забруднюючих речовин до атмосфери;

– політичний – показники, що містять у собі інформацію щодо правого регулювання розвитку туристичної діяльності в країні, рівня криміногенності;

– економічний – показники, що відображають рівень інфляції, безробіття, прибутки та ціни на туристичні товари і послуги, обсяг інвестицій в основний капітал, відображає вклад туристичної сфери у макроекономічних показниках;

– інфраструктура – показник, що свідчить про стан автошляхів і зв'язку, готельних комплексів, закладів харчування та проведення дозвілля, застосування комп'ютерних технологій, мережі Інтернет, комунікаційних технологій, транспорту (швидкісні поїзди, пароми, літаки);

– соціальний – показники, що характеризують демографічний стан у регіоні та країні: рівень природного приросту, наявність субкультур у регіоні та країні в цілому, кількість безробітного населення до працездатного, працездатного та непрацездатного віку;

– культурний – кількість загальноосвітніх навчальних закладів, ВНЗ, книжковий фонд бібліотек, кількість місць для глядачів у залах демонстрування фільмів, кількість місць у клубних закладах."

[https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2015/10/97-107\\_\\_no-4\\_\\_vol-55\\_\\_2015\\_\\_UKR.pdf](https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2015/10/97-107__no-4__vol-55__2015__UKR.pdf)

Вважаю, що подібний підхід можна застосувати і до екскурсійної привабливості міста Кропивницького.

Екологічний стан: наявність водних об'єктів (зокрема в центральній частині міста: центральна набережна Інгулу, навколо Козачого острова, озеро Копань), парків (Ковалівський, Дендропарк та інші), відсутність значних забруднювачів повітря в центрі міста, чистота вулиць центру міста, нормальні кліматичні умови, мінімальність ризиків катастроф тощо.

Політичний: останніми роками зростання сприяння місцевої влади в розвитку туризму.

Економічний: збільшення товарів і послуг, які пов'язані з екскурсійно-туристичною діяльністю.

Інфраструктура: прийнятний стан доріг, зв'язку, готелів, розташування в центральній частині міста закладів харчування, транспорту.

Соціальний: демографічна ситуація приблизно така ж, як і по Україні загалом.

Культурний: достатня кількості місць для різноманітного дозвілля, відпочинку.

Але найголовнішою умовою екскурсійної привабливості я вважаю наявність візуально привабливих місць, об'єктів, подій. Саме заради них будуть відвідувати цю територію екскурсанти (і туристи).

Для оцінки екскурсійної привабливості міста я б іще виділив зовнішні критерії розвитку міста (сформульовані мною наприкінці 2017 року):

наявність інноваційних екотехнологій (сонячні ліхтарі, сонячні батареї тощо);

сміттєпереробний завод;

чистота на вулицях;

цілісність/розбитість речей громадського користування (лавки, фонтани, урни...);

стан парково-відпочинкової частини;

кількість місць громадського відпочинку;

догляд за зеленими насадженнями;  
екотуалети;  
приспосованість умов для людей з інвалідністю;  
наявність великих торговельних центрів та інші.

За цими критеріями:

наявність інноваційних екотехнологій – таких об'єктів у місті небагато, але вони є;  
сміттєпереробний завод досі відсутній;  
чистота на вулицях у центрі міста забезпечується;  
систематичне нівечення речей громадського користування;  
стан парково-відпочинкової частини загалом нормальний;  
місце громадського відпочинку достатньо;  
стан зелених насаджень – середній;  
постійних екотуалетів в громадських місцях немає;  
приспосованість умов для людей з інвалідністю – середній рівень;  
наявність великих торговельних центрів – у центральній частині міста немає.

І я це помічаю, оскільки народився в цьому місті, живу тут і цілеспрямовано спостерігаю за змінами.

Впливає, звичайно, на екскурсійну привабливість і ставлення самих мешканців. Зокрема я чув таке... Уривок із вуличної розмови двох дядьків: «... переименовали улицу на семью Шульгиных. А хто такі Шульгини – я не знаю... Інший: – Ну, бандиты...». Навряд чи таке викривлене розуміння місцевих постатей української історії приваблюватиме екскурсантів – радше навпаки.

Звісно, як на мене, є і суперечливі моменти. Так, наприклад, я як філолог і журналіст висловлював своє ставлення до встановлення пам'ятника Леву Троцькому:

«Хай навіть у різні періоди Троцький мав неоднакове ставлення до України. Ми ж збираємося ставити пам'ятник Троцькому загалом, а значить це великою мірою пам'ятник і Троцькому, який приніс немало горя Україні.

От наприклад, Гітлер був художником. Якщо ми встановимо пам'ятник Гітлеру (з приписом: «художник»), все одно Гітлер буде сприйматися громадськістю не тільки, і не стільки як художник, а як вбивця мільйонів людей. Таким чином, це буде пам'ятник Гітлеру в цілому.

Як ми можемо чітко розмежувати: ось Троцький 20-х років, ось Троцький 41 – першої половини 42-го, в пам'ятнику?»

(«Із виступу на громадських слуханнях щодо встановлення пам'ятника Троцькому», 27 лютого 2010 р.).

Хоча, з іншого боку, цей «демон революції» бував і залишив промовисті спогади про наше місто: **«Ни одна из столиц мира – ни Париж, ни Нью-Йорк – не произвела на меня впоследствии такого впечатления, как Елизаветград...»**

– писав Л. Троцький в автобіографії (з автобіографічної книги «Моя життя»). До речі, наше місто навіть хотіли перейменувати на честь Троцького.

Наприкінці 2019 року в інтерв'ю для групи антикорупційних та інформаційних проєктів "Bihus.Info" «Про історичні пам'ятки у приватній власності» я говорив: "У місті Кропивницькому, насамперед у його центральній частині, є чимало будівель історико-культурної спадщини, які перебувають у приватній власності. По факту бачимо, що значну частину з них втрачаємо, адже володарі цих цінних споруд переплановують приміщення, руйнуючи цим пам'ятку, або ж зацікавлені в повній руйнації всієї пам'ятки (наприклад, через пожежі), щоб на її місці в ласій ділянці обласного центру затулити щось бізнесово вигідне. При чому часто незрозуміло, з якого дива та чи інша історична будівля потрапляє в приватні руки, а не залишається в розпорядженні громади. У результаті маємо спотворений вигляд історико-культурної складової міста. На жаль."

"Що в нас такого, чим по-справжньому можна було б пишатися? Зачекайте, не спішіть з висновками – давайте мізкувати разом. Безперечно, Кіровоград багатий визначними пам'ятками архітектури..." ("Простір небаченого очима молоді" Левицький ВасьОК // 220 Вольт. – 2006. – №1. – С. 1-2.)

Щодо розвитку екскурсійної привабливості місцевою владою. Кілька років тому (у матеріалі за серпень 2013 року) було так: «З міського бюджету у нинішньому році виділяється 1200 грн. на туристичні брошури, і ці видатки значаться як для розвитку туризму загалом. » (стаття на офіційному сайті Кіровоградської ОДА «Міська влада Кіровограда слабо працює над розвитком туристичної привабливості обласного центру»)

<http://www.kr-admin.gov.ua/start.php?q=News1/Ua/2013/09081302.html>

Відтак у 2017 році я написав матеріал «Чому Кропивницький досі залишається «білою плямою» для багатьох туристів?»

Думаю, причин цьому – немало. По-перше, для самих містян як конкретних представників краю їхній населений пункт залишається «білою плямою». Оскільки більшість жителів обласного центру не особливо помічають його цікавинки. А їх насправді достатньо: вишукане й водночас історичне приміщення театру (причём пов'язаного з першим українським професійним театром); гарно відреставрована вулиця від будівлі театру і фактично до головної площі міста; десятки зразків архітектури різних стилів із другої половини XIX століття – до сучасності; місця, пов'язані з життям та діяльністю не тільки всеукраїнських, а й світових особистостей (наприклад, голова Директорії УНР, засновник філософського напряму конкордизм В. Винниченко, лауреат Нобелівської премії І. Тамм, піаніст-віртуоз Генріх Нейгауз та незліченна кількість інших персоналій). Цікавих місць у нашому місті настільки багато, що лише мною розроблений не один десяток різних екскурсійних маршрутів.



По-друге, ніде дітися: попередня назва міста – Кіровоград – мало кого інтригувала (як зізнавалися мені гості зі Львова, Києва, Одеси та інших, туристично більш закличних міст). А нинішня, поки що, не прижилася у всіх сферах (досі є Кіровоградська міська рада та подібне, не кажучи вже про назву області).

По-третє, професіонал послуги пропонує, а не чекає, обперши голову, поки випадковий подорожній зупиниться в нього на нічліг. А звідки туристи можуть дізнаватися про екскурсійні можливості регіону, якщо не популяризувати край належним чином? Для цього треба розумна реклама.

Хочеться мати й побільше об'єктів, які були б культурними надбаннями, візитівками краю... Хоч і є в нас деякі стратегічно привабливі місця (такі, як: Дендропарк, краєзнавчий та інші музеї з багатючими колекціями), куди варто завітати не тільки гостям...

Є й цілком об'єктивні передумови «малотуристичності» Кропивницького. Наприклад, майже повна відсутність відпочинку біля води (набережна занедбана, а так звані пляжі – санітарно не придатні для купання чи водного дозвілля).

Місцева влада погано співпрацює з екскурсоводами – немає чіткої координації для спільних проєктів, не кажучи вже про підтримку екскурсоводів-ентузіастів. Також брак і потужних традиційних фестивалів, зльотів тощо (ті ж «Вересневі самоцвіти» спрямовані все таки на хутір Надію, а не на Кропивницький).

Транспортне сполучення (особливо залізничне) з деякими регіонами країни просто відсутнє. До речі, цей мінус також легко обернути в позитив, адже ми знаходимося в самісінькому центрі України, можна сказати, ми об'єднуємо в собі всю Батьківщину.

Можна ще наводити купу виправдань «малотуристичності» Кропивницького, однак вони мало що дадуть. Тож ефективніше конкретно працювати в напрямку збільшення туристичної кольоровості і багатоманітності міста та краю, як, власне, і діють деякі краєзнавці та екскурсоводи Кропивницького.

[tusovka.kr.ua/news/2017/05/30/](http://tusovka.kr.ua/news/2017/05/30/)

У 2019 році написав матеріал «Як Кропивницький зараз барвистішає як туристичне місце...»

"Білоплямистість" міста (про яку я писав і говорив у попередні роки), тобто непомічання жителями цінностей свого міста, сама собою не зникне. Вона може поступово "розфарбовуватися" пропорційно до зростання подій, проєктів, активної діяльності всіх жителів, зокрема екскурсоводів. І це мені помітно.

Напрочуд важливо знайомити охочих з різними виглядами міста: і літературного, і містичного, і театрального, і казкового, і трилерного... Доречно пропонувати пограти в квести, придивитися до непомітного, зазирнути в закутки міста...

При тому, екскурсійні об'єкти є – лишається прокладати до них маршрути і доносити їх людям.

Влада може у співпраці з екскурсоводами систематично презентувати місто для офіційних гостей, від чого виграватимуть абсолютно всі!

Задля спільної координації активна група екскурсоводів зібрала попереднього року майже всіх краєзнавців міста, представників музеїв, туристичних агентств, влади та

ін., після чого з охочими створила і зареєструвала нову громадську організацію "Експурсійно-інформаційний центр" ("Експурс-Інформ"). За останні роки з'явився Національний мистецький фестиваль "Кропивницький", розвивається фестиваль "Весняний книговир", розкручується ІТ-фестиваль "Vesnasoft", розбігається "Krop Half Marathon" та інші.

Що стосується перейменування міста, яке відбулося 14 липня 2016 року, на мою думку, вдало підхоплено розкрутку сучасного бренду обласного центру. Тож Кропивницький продовжує барвистішати...».

З мого виступу "Експурсії як складова культурного, соціального, економічного розвитку краю" на обласному семінарі-практикумі "Краєзнавчий туризм у бібліотечному форматі":

«Експурсійна привабливість (у моєму розумінні) – це виразник зацікавленості певним місцем. А зацікавленість може виникати внаслідок багатьох факторів (особливості регіону, популярність місцини, спорідненість зі сприймачем тощо).

Чому експурсійна привабливість важлива не тільки для окремої особистості, а й значима для розвитку всього краю? Зокрема бо, якщо збільшується експурсійний (туристичний) попит, то доречно пропонувати людям всілякі культурницькі проекти для урізноманітнення дозвілля жителів та гостей (фестивалі, зустрічі, виставки та інше). Туристи часто цікавляться заходами (наприклад, я привозив гостей із інших областей на книжковий ярмарок, у парк тюльпанів). Експурсійна привабливість підвищує позитивний імідж, бренд, статусність, культурну, історичну цінність того чи іншого населеного пункту або ж певної місцини. Адже, я в своїх експурсіях розповідаю і про нашу потужну культурну історію, і про сучасні культурні події краю, і створюю власні культурні образи (наприклад, я ввів в обіг художню назву до лікарні Вайсенберга – "Будинок з химерами" тощо).

Експурсійна привабливість позитивно впливає на соціальне життя, адже через знайомство з місцем, у якому живеш, ти краще розумієш цінність того, що тебе оточує нині, відчуваєш потребу в збереженні кращого, що є, привнесення в нього інновацій на благо громади в цілому (озеленення, створення відпочинкових зон, вдосконалення інфраструктурних об'єктів, облаштування простору загального користування тощо). Звичайно, соціальні умови помітні гостям і з-за кордону, яким я показував наше місто минулого року (з Японії, Швейцарії, Бельгії та ін.), що формує їхнє ставлення до нас, може позитивно впливати на наш соціальний устрій (гранти, програми, обміни та под.).

Звісно, експурсійна привабливість відображається на економічному зростанні: гості привозять сюди кошти за харчування (наприклад, коли минулоріч я запросив автобуси туристів із Вінниці – і за моєю порадою вони харчувалися в одному з закладів міста – а це вже тисячі гривень; виготовлення та продаж сувенірної продукції та інше). Не кажучи вже про потенційну можливість інвестування, меценатства, співпраці тощо.

Повертаючись до вихідного питання: Як же створювати саму екскурсійну привабливість? На мою думку, трьома основними чинниками: зовнішнє брендування (піар, реклама, промоушн на офіційному рівні), внутрішнім ставленням мешканців до місця, в якому вони живуть (як вони про нього говорять, наскільки люблять чи зневажають), і третій фактор – це дійсність, тобто те, яким це місце є насправді (наскільки воно комфортне, затишне, приємне). Отож, кожен із нас, жителів області, може впливати на екскурсійну привабливість нашої своєї області – як ми ставимося до рідного краю та як змінюємо його на краще.

Отже, підсумки.

Чому екскурсії – це культурна складова розвитку краю? Бо екскурсійна наповнюваність сягає вглиб віків і визначає наше майбутнє.

Чому екскурсії – це економічна складова розвитку краю? Бо екскурсійні напрацювання – це можливість сприяти вирішенню економічних проблем.

Чому екскурсії – це соціальна складова розвитку краю? Бо екскурсійна потужність – це мобілізаційна сила, мотиваційний рушій людських можливостей.

Таким чином, я підкреслюю, що екскурсії – це неодмінна складова і культурного, і економічного, і соціального розвитку краю!».

У нашому місті жив "один із найвизначніших романтиків в українській літературі першої половини ХХ ст.". "На багатьох своїх екскурсіях я розповідаю про нашого земляка Ю. Яновського." (Із виступу на засіданні творчої групи вчителів української мови з проблеми літературного краєзнавства, 10 січня 2018 р.).

««... наше місто, розлігшися на річці головою до сходу, подібне до прекрасної дівчини, що потягається ранком на дівочій постелі, розметавши ковдру і затуляючи очі руками від світла», – пише Юрій Яновський про місто, в якому жив майбутній світоч української літератури...» («Кіровоградський Байгород Яновського», до дня народження українського письменника-сучасника напередодні Дня кіровоградського Байгорода, вересень 2009 р.).

Василь Левицький. "Кіровоград військовий: колись і зараз" [activneslovo.wordpress.com](http://activneslovo.wordpress.com) (видання «Активне слово»), 27.06.14

"З 1959 року в Кіровограді функціонувала ракетна бригада (ліквідована 2003 року), а з 1962-го діяла також бригада спеціального призначення, яку усунуто в середині 90-х, на її базі створено навчальний центр з підготовки фахівців цього профілю – і раптом ліквідовано в 2013, за півроку до вторгнення Росії в Україну..."

"Зараз дороги в нашій області мають такий стан: міжнародного значення – середня якість, національного – висока якість, районного значення – середня якість" (Микола Левченко, голова Кіровоградської обласної організації «Товариство сприяння обороні України», водій із багаторічним стажем).

«Шляхи становлення туристичної привабливості Кропивницького.

Тож, підсумовуючи вищесказане мною, підкреслю, що місто Кропивницький дійсно на шляху становлення туристичної привабливості. При чому шлях цей – доволі чіткий, зрозумілий, упевнений. Удосконалювати цей шлях потрібно ще рівнішими, зручнішими дорогами, дороговказами, різноманітними вказівниками, розміщенням водночас інфраструктурних складових шляху: велодоріжками, біговими доріжками, пішохідними тощо. І цей процес символічно представлений у образі шляху, зокрема має покращуватися і за рахунок зв'язків з іншими містами, регіонами, і навіть країнами. І от щоби далеко не заходити, одним із таких мостів комунікаційних, смислових між містами, регіонами країни є онлайн конференція на тему «Питання створення першого українського професійного театру»...

*Доповідь для клубу «Краєзнавство. Центральний регіон», 17 лютого 2021 р.*

“Діджиталізація пам'яток культурної спадщини” у Кропивницькому.

У 2019 році у рамках проєкту “Діджиталізація пам'яток культурної спадщини” створено інформаційні таблички з QR-кодами до історичних та архітектурних пам'яток обласного центру та двомовний аудіогід пам'ятками культурної спадщини міста, електронний каталог.

<http://www.kr-rada.gov.ua/news/prokt-didzhitalizatsiya-pamyatok-kulturnoyi-spadshini-u-kropivnitskomu-viyshov-na-finalnu-pryamu.html>

"... завдяки ініціативі відділу з охорони культурної спадщини Міської ради Кропивницького створено інформаційно-екскурсійні стели, аудіогід, електронний каталог і (що можливо, найголовніше – прогресивний погляд на наше місто). Так, це вже створено! Однак чи будемо ми, жителі і гості Кропивницького, користуватися цими технологіями? Чи будемо ми їх демонструвати іншим жителям і гостям Кропивницького? Це залежить уже від нас усіх!

Наприклад, я достеменно знаю, що буду представляти своє рідне місто новими засобами. І щиро бажаю, щоб ми всі завдяки проєкту «Діджиталізація пам'яток культурної спадщини» вчилися представляти місто Кропивницький у ретроспективі і в перспективі, проте водночас завжди СУЧАСНИМ!".

Вітання зі здійсненням проєкту «Діджиталізація пам'яток культурної спадщини», 28 серпня 2019 р.

У матеріалі "Як розвивати екскурсійні послуги в громаді?" (який підготував у червні 2019 року, м. Бобринець) в одному з пунктів написав і озвучив на майстер-класі перед сусідньою громадою: «У що може переростати екскурсійна діяльність? створення бренду населеного пункту;

підвищення туристичної привабливості;

випуски альбомів, каталогів, буклетів, листівок, інших видань;

журналістські, публіцистичні, літературні твори;

картини, когось може надихнути на зображення;

розширення шкільної програми;

проєкт з діджиталізації;

охорона культурних пам'яток краю;  
покращення інфраструктури міста;  
молодь, яка прагне реалізуватися, розвиватися (тренувати комунікативні навички, пам'ять, збагачуватися в історії, культурі тощо)».

В одному з інтерв'ю про туристичні стежки Кропивницького на запитання "Що б я порадив людям, які вагаються йти на подібні заходи?" я відповів: "Переглянути світлини з проведених екскурсій, поспілкуватися з людьми, які побували на моїх екскурсіях."

«Певно, цікавими для різних людей можуть бути різні місця. Однак, як мені здається, в Кропивницькому є різні місця, які можуть бути цікавими для різних людей.

Наприклад, хто хоче опинитися серед далеких жителів нашого краю, то варто звернути увагу на скверик біля обласного краєзнавчого музею, де з загадкової давнини дивляться на нас кам'яні люди: скіфські баби (тобто воїни, які жили в I тисячолітті до нашої ери) і половецький баба (один із супротивників Київської Русі). На цих антропоморфах викарбувано так багато деталей, що їх можна розглядати годинами...

А можна гуляти Ковалівським парком, перебуваючи в центрі колишнього військового містечка (період XIX століття). Адже парк (а першопочатково – це військовий плац) з двох боків оточують приміщення військової частини (зокрема, колишній триповерховий палацовий комплекс і триповерхові штабний і навчальний корпуси) – а нині це приміщення, де дислокується нинішня військова частина, зокрема 3-ий полк спецпризначення імені князя Святослава Хороброго. Із третього боку тодішнього плацу – а нинішнього парку – розміщена церква, яка відпочатку входила в ансамбль юнкерського кавалерійського училища. Таким чином можна гуляти Ковалівським парком і не тільки уявляти, а й розглядати архітектурну і культурну спадщину середини позаминулого століття.

Іще в Кропивницькому є небесний портал – місце сполучення неба з землею, з допомогою літальної техніки. Насамперед це так звана Алея Авіаторів – простір між вулицею Короленка і Будинком культури ЛА НАУ "Авіатор". Закладено цей небесний портал у 2010 році до неординарної дати – сторіччя першого польоту в небі тодішнього Єлисаветграда. А зараз нам можна й самим злетіти в вись, розмістившись в кабіні літака, яких там багато. От я без проблем домовлявся і для моїх екскурсантів безкоштовно відкривали кабінку – і бажаючи могли відчутти себе повноцінними пілотами... Так що уперше в повітря на літакові піднялися в 1903 р. брати Райти (США), а єлисаветградці вже через кілька років самі підкорили небесний простір...

Звісно, цей перелік цікавих місць міста Кропивницького можна продовжувати.»

*Василь Левіцький як гід про цікаві місця м. Кропивницького для "UA:Суспільне Кропивницький", осінь 2020 р.*



Екскурсійна привабливість будується на тому, що можна побачити, відчуті: побачити військову резиденцію царя, роботи митця Ігоря Шатохіна, відчуті атмосферу театрального міста і так далі.

Наскільки місто Кропивницький є екскурсійно привабливим? Що може бути беззаперечними доказами екскурсійної привабливості нашого міста? Що може приваблювати?

Театральна історія (зокрема створення першого українського професіонального театру – "перша театральна столиця України").

Вишукана архітектура (на вулиці Дворцовій, краєзнавчий музей, будинок казначейства, "Будинок з химерами", "Будинок зі зміями" та інше.

Військова історія (фортеця, військове містечко ХІХ ст, В. Шульгин, нинішні кіборги та ін.).

Театралізовані екскурсії: масові театралізовані дійства, костюмовані гіді.

Льотне містечко: справжні літаки, перебування в кабіні літака, музеї Льотної академії.

Щорічні події: Всеукраїнське театральне свято «Вересневі самоцвіти» (в м. Кропивницькому і на хуторі «Надія»), Національний мистецький фестиваль «Кропивницький», Всеукраїнський книжковий фестиваль «Весняний книговир», Міжнародна агропромислова виставка «AGROEXPO», «Тюльпановий» Дендропарк (приблизно кінець квітня – початок червня), реаліті-шоу...

Встановлення нових 30 інформаційних табличок, 3 стели, 3 пилони, 3D-макет бібліотеки кінця ХІХ століття та подібне.

Фотозони (місця для фото, селфі): лікарня Гольденберга, інсталяція «Відкрите серце» з виглядом на центр міста, запорожець Фіми, кам'яні антропоморфи, скульптури (Двірник, "Птаха щастя" ін.), церква Інженерного колледжу, пам'ятник Ангелу-Хранителю України (один із символів міста й унікальний оберіг країни; єдиний в країні – встановлений до двохтисячоліття Різдва Христового і до 250-річчя міста).

Із містом можна знайомитися через десятки різних екскурсій: "Пізнай свій край і Україну в ньому!", "Місто української планиди", "Місто-квітка" (сезонна екскурсія Дендропарком), "Місто-літо" (сезонна екскурсія), "Містичне місто" (екскурсія-містерія), "Льотне містечко" (авіаекскурсія), мистецька, літературна, журналістська, літературно-журналістська, гумористична; про меморіальний комплекс "Фортешні вали"...

Корисність (допомагаю розібратися в спільній історії, під час екскурсій даю деякі знання з української мови, укр. літератури, історії та інше (напр., "Весело, легко, корисно про історію міста").

Різноманітні квести для дітей і дорослих: екскурсія-казка-квест, екскурсія-легенда-квест, екскурсія-трилер-квест та інші.

Екскурсійна привабливість зростає завдяки креативності екскурсій.

У мене на екскурсіях при собі є мінімузей (експонати).

Театралізовані екскурсії: "Екскурсія-вистава від Марка Кропивницького", "Екскурсія-вистава від Івана Карпенка-Карого", "Театральне місто" (екскурсія з елементами вистави).

Інтерактивні екскурсії: театральні квести, "Екскурсія в 3-D-дійсності", "Казкове місто" (екскурсія для дітей)...

Аудіоекскурсії, англomовні екскурсії, польська історія міста...

Крім того, є тури: літературний, театральний та інші.

Адже неподалік державний заповідник «Хутір Надія», музей історії українського хореографічного мистецтва, Храм Рідної української національної віри.

Кропивницький – це «концентрований мегаполіс», адже в ньому поєднано: і інфраструктура, і історія, і культура, і можливості для розвитку.

Що в майбутньому може бути туристично привабливим? Оригінальні пам'ятники важливим постатям краю і України загалом: Ю. Яновському, Є. Маланюку.

Важливим для екскурсійної привабливості є створення туристично-інформаційного центру (з комплексом екскурсійно-туристичних послуг і сувенірної продукції).

Однак найголовнішою складовою екскурсійної привабливості може бути організація і проведення інтерактивного дозвілля, зокрема різні театралізовані форми екскурсій.

Я вважаю, що і зараз місто Кропивницький уже має екскурсійну привабливість: і для тутешніх, і для гостей із інших міст України, і з-за кордону. Відтак на своїх візиткових матеріалах я пишу напис: «У нас є чим вражати!».

Переваги: розташування в центрі України, компактність історичної частини міста, назва на честь засновника першого українського професійного театру, наявність десятків різних екскурсійних маршрутів міста, мережа кваліфікованих гідів (зокрема від ГО «Екскурс-Інформ»), багаті експонатами музеї (краєзнавчий, Музей мистецтв, приватна галерея, музей Ельворті, історичний музей «Євреї Єлисаветграда», музейний комплекс Лютної академії та ін.). Політично багата історія краю (у період 1917-1919 років влада в місті неодноразово переходила від одних до інших: Українська держава Скоропадського, збройні сили Півдня Росії, австро-угорці, Григор'єв, більшовики, колишній адмінцентр Землі УНР...)

Культурно багата історія краю. «Місто визначних діячів»: майбутній керівник Української держави початку ХХ століття В. Винниченко, І. Карпенко-Карий, лауреат Нобелівської премії Ігор Тамм (фізик-теоретик, один із найвидатніших учених ХХ століття, лауреат Нобелівської премії); композитори Кароль Шимановський, родина Тарковських, американські, єврейські діячі з нашого міста і список можна продовжувати.

Отож, екскурсійна привабливість міста Кропивницького залежить від різних умов, має багато складових. І від нас усіх залежить, наскільки ми будемо зменшувати його недоліки і покращувати його можливості.

## Післямова

Дякую за увагу!

Я представив інформацію з даних питань у концентрованому вигляді. Посилання на всі подані матеріали щодо цієї теми присутні.

Чи підтримуєте Ви таку ініціативу?

Нагадаю, що я не ставлю за мету щось довести чи заперечити – я ставлю за мету знайти і представити всі головні факти та аргументи щодо того чи іншого питання. Як наслідок, для себе я роблю певні висновки. Однак ви на основі мого матеріалу можете робити свої.

Я не претендую, що зробив якісь відкриття, – але припускаю, що по-новому розставив акценти.

Підкреслю, що розв'язати деякі складні питання кропивницького краєзнавства не вдається нинішнім науковцям. Адже, на певні проблеми у них діаметрально протилежні погляди. Тому деякі складні питання місцевої історії залишаються невирішеними роками, а то й десятиліттями. Опираючись на наукові дані, я ставлю перед собою завдання сприяти розв'язанню деяких складних питань кропивницького краєзнавства.

З якими викладеними думками Ви не погоджуєтеся щодо того чи іншого питання? Чому?

Чи Вам просто не подобаються наведені факти та аргументи?

Якщо у Вас є конкретні заперечення, зауваження, побажання тощо, то прошу повідомити мені в зручний спосіб:

099 017 63 02, 097 71 77 197, [levvas15@gmail.com](mailto:levvas15@gmail.com)

<https://www.facebook.com/groups/511059689040446>

Запрошую також пропонувати свої складні питання кропивницького краєзнавства! Якщо вони будуть (або якщо з'являться в мене, то можемо їх розглянути в наступному циклі).

А поки все. На зв'язку!

## **Про автора**

Василь Левицький.

За освітою і за місцями роботи я – журналіст, педагог.

Попередньо: керівник гуртка "Краєзнавство" в Кіровоградському обласному центрі дитячої та юнацької творчості;

керівник гуртка "Кіровоградщина. Історія рідного краю" в загальноосвітній школі №22 міста Кропивницького.



Науково-популярне видання

Василь Левицький

СКЛАДНІ ПИТАННЯ КРОПИВНИЦЬКОГО КРАЄЗНАВСТВА

Гарнітура «Times New Roman»

Оформлення: В. Левицький

© «Видавництво "ЛеВас"»